

המורשת המנדטורית

בראי מצודות הטיגארט

נועם סיגל

המורשת המנדטורית

בראי מצודות הטיגארט

פרויקט גמר

סטודיו "מרחב תודעה וקיימות"

מנחים | אדר' שמעיה צרפתי, אדר' ישי וול

אדריכלות חוקרת ד"ר אדר' אור אלכסנדוביץ'

יועץ | אדר' ערן מורדכוביץ'

התוכנית לארכיטקטורה ובינוי ערים

הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

התשפ"ה | 2025

תוכן עניינים

4	המורשת המנדטורית במרחב הישראלי
8	הטיגארטים כמבנים בעלי "מורשת שלילית"
14	הטיגארטים במורשת האדריכלות המנדטורית
26	הטיגראטים כתחנות משטרה קולוניאליסטיות
34	הירושה של המשטר הקולוניאליסטי
42	ניתוח של מבני הטיגארטים
58	השמטת הקרקע מתחת למצודה

המורשת המנדטורית במרחב הישראלי

טיול תלמידי בית ספר למשטרת עכו, 1958,
מאוסף גלס עכו. האוסף הלאומי לתצלומים על שם משפחת פריצקר, הספרייה הלאומית.

על פניו, נראה כי המורשת הבריטית נתפסת בתרבות הישראלית בנימה נוסטלגית ואוהדת. קיימת ערגה לתרבות הבריטית שהובאה לארץ, לסדר ולמודרנה שהבריטים הביאו איתם. יחס זה גם בא לידי ביטוי בגישת השימור האוהדת כלפי מבנים מתקופת המנדט.

עם זאת, לצד הזיכרון האוהד, בחינה מעמיקה של תקופת שלטון זו חושפת גם צדדים קשים ואלימים. הבריטים עזבו את הארץ מבלי להשיג את מטרותיהם, כשהם מותירים אחריהם מדינה שסועה, שסכסוכיה האלימים נמשכים עד היום. כאשר בוחנים את האדריכלות המנדטורית, ניתן לראות ביטוי לשני היבטים מנוגדים: מצד אחד, שלטון שראה את עצמו כמנסה להיטיב עם האוכלוסייה המקומית, ומנגד, שלטון שהשתמש באמצעים של כוח ואלימות על מנת לבסס את שליטתו בארץ. (רון, 1992)

ברחבי הארץ קיימים מבנים רבים המבטאים את אופיו הכוחני של שלטון המנדט הבריטי. מבנים אלו משמשים כתזכורת לצדדים הקשים של התקופה, ומגלמים עקרונות קולוניאליסטיים של שליטה וכוח, שאינם עולים בקנה אחד עם התפיסה השלטונית שמדינת ישראל

שואפת לייצג. אולם נראה שהיחס למבנים אלה אינו שונה מהיחס למבנים אחרים מתקופת המנדט. קיימת תפיסה כוללנית לגבי התקופה, שאינה מבדילה בין ההיבטים השונים של המורשת אותה היא מייצגת.

ההתייחסות למבנים אלו מחייבת הבנה מעמיקה של המשמעויות התרבותיות שהם מייצגים, ולעיתים אף הבנה של השפעתם המתמשכת על החברה והמורשת הישראלית. סוגיה זו מצריכה חשיבה מחודשת: האם נכון לשמר מבנים אלו, וכיצד ניתן לעשות זאת באופן מודע, המכיר במורשת השלילית שהם מייצגים? בנוסף, יש לשקול כיצד ניתן להתערב וליצוק לתוכם משמעות חדשה, הרלוונטית לחברה שבה אנו חיים כיום.

כדי להתמודד עם שאלה זו, העבודה תתמקד באחד מפרויקטי הבנייה הבולטים אשר מייצגים את הצד הכוחני של שלטון המנדט – מצודות הטיגארט. מדובר בפרויקט בעל היקף ארצי, 63 מצודות משטרה שנפרסו בכל רחבי הארץ. הפרויקט נבנה בשלהי תקופת המנדט במטרה לבסס את השלטון ולחזק את אחיזתו מול האוכלוסייה המקומית. (קרויזר, 2011)

הדמייה של התוכנית בחדרה (פרחי-צפריר אדריכלים)

הדמייה של התוכנית בנס ציונה (א. סטודיו הדמיות - V5 אדריכלים)

הדמייה של מגדל האחדות רמת גן (סי טי בי אדריכלים)

שימור גבוהים ומתעלמות מהמורשת האלימה והקולוניאליסטית שטבועה בהם.

גישה דומה משתקפת גם ביחס הציבורי לפרויקטים המתוכננים. יחס זה בא לידי ביטוי למשל, בכתבה על פרויקט השימור של תחנת המשטרה ברמת גן אותה תיאר העיתונאי מיכאל יעקובסון כ"בונבונידה אדריכלית", המשקפת "אדריכלות בריטית משוכחת" (יעקובסון, 2020). התייחסות זו, הרואה במצודות יצירות אדריכלות משוכחות, משקפת את הנוסטלגיה התרבותית שלנו כלפי המנדט הבריטי.

בפרויקט זה אני מציע התערבות במצודות הטיגארט, כדוגמה לצורת פעולה במבנים הנושאים מורשת "שלילית", מבנים שאינם רק שריד מן העבר, אלא נוכחות פעילה במרחב הציבורי גם בהווה. זוהי התערבות שאינה מתעלמת מהמטען הסמלי וההיסטורי של המבנים, אלא שואפת לעבד אותו מתוך פרספקטיבה ביקורתית, שאינה מוחקת את הסמל אלא שואפת לשבור אותו מבפנים – דרך חשיפה, פירוק ויצירת אפשרות לפרשנות פתוחה. הגישה שאני מאמץ נשענת על שיטה עיונית ופרקטית המזהה את המורשת הקשה כבסיס לפעולה אדריכלית, ומציעה כלים לשהות בתוך הסתירה – מבלי לאחות אותה, אך גם מבלי לאפשר לה להמשיך לפעול באותה צורה. (Fitzpatrick, 2011)

מצודות אלו מבטאות לא רק את ההיבטים השליליים של המורשת הבריטית, אלא גם את השפעתם המתמשכת על משטרת ישראל כיום. מאז הקמת המדינה, משטרת ישראל השקיעה מאמצים רבים להתנער מהמורשת המשטרית שירשה מהמנדט הבריטי. אף על פי כן, משטרת ישראל לא אימצה באופן מלא את מודל המשטרה הרואה את עצמו כגוף שנועד לשרת את האזרח ולא את השלטון לו הוא כפוף (שטרית, 2019). כיום, למעלה מ-75% מהמצודות עדיין מאוכלסות על ידי גופים ביטחוניים (משטרת ישראל, מג"ב, שב"ס וצה"ל), והן מהוות ביטוי מרחבי לאלמנטים משלטון הבריטי שעדיין טבועים במערכת המשטר הישראלית.

ככל שהשנים חולפות, המצודות, שנבנו ברובן מחוץ לערים, נטמעות בהדרגה במרקם העירוני המתפתח סביבן. מבני המצודה מתיישנים ואינם מתאימים עוד באופן מלא לצרכים של הגופים המחזיקים בהם, ובשנים האחרונות הולכת ומתרחבת מגמה של נטישתן.

בעקבות זאת, גובר הדיון בשאלת שימור המצודות, וכבר קיימים פרויקטים בשלבי תכנון וביצוע. בשנת 2024 פרסם מנהל התכנון מסמך עם קווים מנחים לשימורן, לצד ספרו של נאור מימר: "מצודות טגארט – רקע היסטורי ומדיניות השימור". הנחיות השימור של מנהל התכנון מתייחסות למצודות כמבנים בריטים בעלי ערכי

הטיגארטים כמבנים בעלי "מורשת שלילית"

השבויים המצריים שהוצאו מבניין משטרת עירק סוידאן במלחמת העצמאות, צילום: ארכיון הפלמ"ח

הדיון סביב מצודות הטיגארט מציב שאלה תיאורטית ומעשית כאחת: כיצד עלינו להתמודד עם מבנים שמגלמים מורשת של דיכוי, שליטה, אלימות מוסדית והדרה פוליטית?

המונח "מורשת שלילית" (Dissonant Heritage) נטבעו ע"י Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. שביססו את ההבנה כי אתרים הקשורים לעבר אלים, קולוניאלי או שנוי במחלוקת מחייבים גישה שימורית שונה. לשיטתם, אתרים כאלה אינם רק אובייקטים של בעבר אלא זירות קונפליקט בהווה. בגלל שהמשמעות ההיסטורית שלהם שנויה במחלוקת, כל פעולה של שימור, תצוגה או הסבה טומנת בחובה הכרעה פוליטית: מה זוכרים, את מי מדירים, ואיזה נרטיב מקבלים. שימור בלתי ביקורתי עלול להחריף מתחים או לעוות את העבר אך כאשר הוא נעשה במודעות למורכבות, הוא יכול לשמש כקרקע לפיוס, תיקון והכרה. (Ashworth & Tunbridge, 1996)

כבר במאה ה-19, פרידריך ניטשה ביקש להתמודד עם שאלת תפקידו של הזיכרון בחברה, ובחן כיצד יחסנו לעבר מעצב את זהותנו, את מערכת הערכים שלנו ואת יכולתנו לפעול בהווה. במאמר "על יתרונותיו וחסרונותיו של ההיסטוריה לחיים" ניטשה פרס שלוש דרכי זיכרון: מונומנטלית, אנטיקוורית וביקורתית. הזיכרון המונומנטלי מקדש את העבר והופך אותו לדגם נצחי; הזיכרון האנטיקוורי מנסה לשמר את העבר באדיקות, מתוך הערצה סנטימנטלית; ואילו הזיכרון הביקורתי מבקש לעבר את ההיסטוריה מחדש, לפרקה, ולהפעילה באופן שמאתגר את ההווה ומניח תשתית מוסרית לעתיד (Nietzsche, 1874). הבחנה זו משמשת נקודת מוצא לפרשנויות שונות, וממשיכה להיות השראה לדיונים עכשוויים במוזיאולוגיה, באדריכלות ובשימור, המבקשים לבחון כיצד ניתן להתמודד עם מבנים טעונים לא רק באמצעות הקפאה או מחיקה, אלא גם דרך טרנספורמציה ביקורתית.

תחנת משטרת רמת-גן לאחר שימור "אססתי" ב-2019, אדריכלים: אמנון בר אור – טל גזית אדריכלים בע"מ

אחת החוקרת שפיתחה את הגישה שדוגלת ב"טרנספורמציה ביקורתית" היא שרון מקדונלד, שהתמקדה בפרקטיקות של שימור אתרי משטר מדכאים, מחנות כליאה, ומבני שלטון. מקדונלד מצביעה על הסכנה בשימור "ריק" שבו המבנה נשמר מבחינה חומרית או צורנית, אך מאבד את ההקשר הביקורתי שדרכו ניתן להבין את משמעותו החברתית. היא מכנה זאת "התקבעות סימלית" (semiotic fossilization) ומזהירה מפני מה שהיא מכנה "הכחשה רכה" (denial soft): כאשר אתר נראה כמכבד את הזיכרון אך למעשה משתיק את ההיסטוריה שהוא מגלם. לדבריה, אתרים כאלה הופכים ל"מוזיאונים של סמכות", המבקר חווה את האתר כחוויה אסתטית – אך אינו נדרש להתמודד עם ההשלכות ההיסטוריות והמוסריות של המקום. (Macdonald, 2008)

גישה זו ניכרת גם בגישת השימור האסטטית שמוענקת כיום לחלק ממצודות הטיגארט. רבות מהן מוצגות כ"מבני איכות" בריטים בסגנון הבינלאומי, תוך התעלמות מהשימוש שלהם כמבני משטר קולוניאליסטים. במובן זה, פעולת השימור לא רק מתעלמת מההקשר הפוליטי שבו

נבנו המצודות אלא למעשה מסייעת להשכיח אותו, כאשר היא עוטפת אותו בשפה מקצועית שמציגה אותו כאובייקט אדריכלי ניטרלי.

עבור מצודות הטיגארט, הקריאה של מקדונלד נעשית רלוונטית במיוחד. מכיוון שהמצודות אינן רק אתרי זיכרון טעונים, הן עדיין פעילות כחלק ממערך השליטה הפיזית של מוסדות המדינה. הן ממשיכות לייצר במרחב הישראלי את אותן היררכיות של שליטה וניתוק, שהיו מיסודות תכנון בתקופת המנדט. מצודות הטיגארט מייצגות בכך מקרה קצה ייחודי בשדה המורשת השלילית: בשונה ממבנים דומים כמו מתקני כליאה, מפקדות שלטון או אתרים המזוהים עם משטרים דכאניים – אשר ננטשו או הוסבו למוזיאונים ואתרי זיכרון – מצודות הטיגארט המשיכו לתפקד, לעיתים באותם שימושים ממש כתחנות משטרה, מבלי שעברו עיבוד ביקורתי של משמעותן ההיסטורית. לכן, כיום, כאשר מתחיל תהליך של התרוקנות המצודות מהמשטרה ושינוי ייעודן לטובת הציבור, מתחדד הצורך לייצר בהן שינוי. הצורך נובע מכך שהטיגארטים אינם רק נושאים על גבם היסטוריה רחוקה של מורשת שלילית, אלא נמצאים בנקודת גדיעה של רצף היסטורי של שימוש במבנים המבטאים שליטה ודיכוי מצד השלטונות שפעלו בארץ.

Topography of Terror בברלין מהווה דוגמה מובהקת להתמודדות אדריכלית עם מורשת שלילית באמצעות כלים של שיבוש, שינוי תנועת המבקר ועיצוב חוויית הביקור. האתר שוכן במתחם שבו פעלה בעבר מפקדת הגסטפו וה־SS, ושרידי היסודות שנותרו נחשפו ונשמרו כחלק מהתצוגה. מעליהם נבנה מבנה חדש, קל ושקוף, העוטר את השרידים מבלי להעלימם.

הפתרון האדריכלי יוצר תנועה חופשית ולא ליניארית, מאפשר חללים אינטימיים לעיבוד החוויה, ומדגיש באמצעות שקיעת האתר מתחת למפלס הרחוב את תחושת חוסר הנוחות והניתוק מן העיר. דוגמה זו מדגימה כיצד עקרונות של שיבוש ושינוי חוויית המבקר יכולים לשמש כלי להתמודדות עם מורשת שלילית בהקשרים שונים.

Topography of Terror, Berlin, 2010, Architect: Heinle, Wischer und Partner

כדי להתמודד עם מורשת פעילה, דרושות גישות שאינן מבוססות על הצגה מחדש בלבד, אלא על ערעור עמוק של התחביר האדריכלי והסמלי של המבנה. Lisa Fitzpatrick, חוקרת זיכרון ומרחב מצפון אירלנד, מצביעה על האפשרות לבצע פעולה אדריכלית-תרבותית שתערער את הסדר הפנימי של האתר – לא בהכרח דרך הרס, אלא דרך שיבוש של התנועה, של המבט ושינוי המשמעות שהוא מייצג. לדבריה, אתרים בעלי עבר "שלילי" לא זקוקים לניקוי, אלא לטרנספורמציה חיה. במקום להקפיא את המבנה או להחזיר אותו לתקופה מסוימת, יש לאפשר בו חוסר נוחות, ריבוי פרשנויות ומפגש בלתי צפוי עם ההיסטוריה שהוא נושא. פעולה ביקורתית כזו אינה מוחקת את הזיכרון – היא מפעילה אותו: מחייבת את המשתמש והמבקר להתעמת, לשאול, ולהתמקם מחדש מול המקום. (Fitzpatrick, 2011)

גישה זו מהווה השראה לפעולה שאני מציע עבור מבנים בעלי מורשת שלילית – פעולה אדריכלית שמבקשת לא למחוק את מה שהיה, אלא לשנות את האופן שבו הוא ממשיך לפעול. במקום מבנה שממשיך לגלם כוח – מבנה שמזמין דיון, נגישות, פתיחות ואפשרות חדשה לקריאת המבנה כאזור ציבורי - קהילתי.

בכדי לגבש את דרכי התערבות במצודות הטיגארט, בפרקים הבאים אנתח את המורשת שהן מגלמות בהיבטים שונים. ראשית, אבחן את מקומן בתוך המורשת הרחבה של האדריכלות המנדטורית. לאחר מכן אתייחס למשמעותן בהקשר הרצף ההיסטורי של מוסדות השיטור – החל בתקופת המנדט הבריטי ועד להמשכיותם בגופי השליטה של מדינת ישראל. ולבסוף, אנתח את סוג המבנה ואת האופן שבו הרעיונות שהובילו להקמתו מתגלמים באדריכלות שלו.

הטיגארטים במורשת האדריכלות המנדטורית

גנרל אלנבי נכנס לירושלים בשער יפו, הבריטים כבשו בצורה "צנועה" את ירושלים מה שסימל את הרצון המנדט להתחשב בתושבים המקומיים (הריסון, 41), 1917, נחלת הכלל

הרומנטיקה אשר קיימת כלפי תקופת המנדט הבריטי נובעת ממספר גורמים. ישנה הערכה לתרבות הבריטית שהובאה לארץ – למודרנה, לסדר ולתרבות הפנאי שהם ייצגו. בנוסף בהסתכלות היסטורית הבריטים הם אלו שהכשירו את הקרקע להקמת מדינת ישראל. כמו כן בשל היחס האוהד של דמויות מסוימות בשלטון הבריטי כלפי היישוב היהודי.

עם זאת, תקופה זו לוותה בקשיים רבים: המנדט הבריטי כשל במימוש מטרותיו לשמה הוא הוקם, העמיק את

הסכסוך סביב שאלת המדינה שתקום בארץ, והתמודד בצורה נוקשה ואלימה עם התנגדויות מצד כלל האוכלוסיות שחיו בה.

על אף ששלטון המנדט נמשך פרק זמן קצר יחסית, תקופה זו אופיינה בעליות ומורדות ובסתירות פנימיות, שבאו לידי ביטוי הן במבנה השלטון והן באדריכלות. בפרק זה אפרט את המניעים והערכים הדואליים שעליהם התבסס שלטון המנדט, ואבחן את מקומן של מצודות הטיגארט בתוך מערכת זו.

הבריטים הגיעו לארץ בשנת 1916, לאחר מלחמת העולם הראשונה. תקופה זו התאפיינה בדעיכת האימפריות הקולוניאליסטיות, מה שהוביל לגישה שונה של שלטון המנדט כלפי האוכלוסייה המקומית, בהשוואה לשלטון הבריטי בקולוניות מוקדמות יותר. ביטוי לכך ניתן לראות בכך שבשנת 1920 העניק חבר הלאומים לבריטניה את המנדט לשלוט בארץ ישראל, מתוך מטרה מוצהרת להקים בית לאומי לעם היהודי. בכך, שלטון המנדט הבריטי נבדל מקולוניאליזם המסורתי – הוא לא נועד להיות שלטון קבוע, אלא שלטון זמני, שמטרתו לסייע בעיצוב עתידה של האוכלוסייה המקומית.

בשנים אלו צמח המושג "רגיונליזם קולוניאלי", אשר שיקף את הגישה הרואה בשלטון הקולוניאלי סוג של נאמנות שלטונית – שלטון המגדיר את תפקידו כהגנה על החברה המקומית מפני תהליכי שינוי (אשר במידה רבה היו תוצאה ישירה של הנוכחות הקולוניאלית).

הבנייה בתקופת המנדט משקפת תפיסה זו הן בעצם קיומה והן באמצעים סימבוליים – היא מבטאת את רצונו של הכוח הזר להתאים את אופיו של שלטונו לתנאים החברתיים והתרבותיים של האוכלוסייה הנשלטת. עם זאת, תפיסה זו טומנת בחובה סתירה פנימית: שלטון קולוניאלי, גם אם הוא מציג עצמו כזמני וכמגן, עדיין שומר על כוח ושליטה. ניתוח המבנים שהוקמו בתקופת המנדט מגלה כיצד הסתירה הזו באה לידי ביטוי באדריכלות המנדטורית ובמדיניות השלטון הבריטי בארץ ישראל.

אוסטן סינט בארב הריסון (1891–1976) היה אדריכל ומתכנן ערים בריטי, הנחשב לדמות המרכזית בעיצוב הרגיונליזם הקולוניאלי בתקופת המנדט הבריטי. הריסון כיהן כאדריכל הראשי של מחלקת העבודות הציבוריות בשלטון המנדט בארץ ישראל בין השנים 1922–1937, והוא האחראי לתכנון מבני הציבור הבולטים שנבנו באותה תקופה.

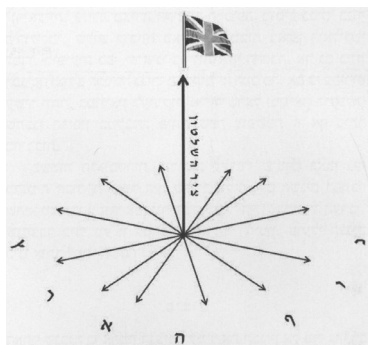
(פוקס, 1992)

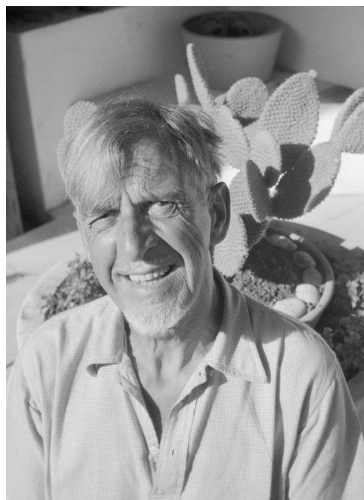
גלויה בעיצובו של שמואל בן דוד ובה נוסח הצהרת בלפור. 1917

הנציב מתאפיין בציר ורטיקלי מרכזי, המסמל את אחריות השלטון על הקרקע ואת הקשר הפתוח שלו עם הסביבה, מצודות הטיגארט מציגות תפיסה שונה לחלוטין – הן מבנים מאוזנים וסגורים, המשדרים בראש ובראשונה הגנה ושליטה. שני המגדלים הקטנים, הנסוגים מהחזית, אינם מגדלים מונומנטליים אלא מגדלי שמירה, המדגישים אדריכלות צבאית ומבצרית.

בנוסף, בניגוד לארמון הנציב, שמבנהו "פתוח" וזורעותיו נפרסות לעבר העיר העתיקה בירושלים, מצודות הטיגארט תוכננו כיחידות מבוצרות, סגורות ומוגנות, המיועדות להגן מפני "הסכנות" שמחוץ להן – כלומר, האוכלוסייה המקומית. מעבר זה מסמן שינוי משמעותי בתפיסת השלטון הבריטי – ממודל שלטוני המנסה להפגין ריבונות באמצעות נוכחות תרבותית וסמלית, למודל של שליטה כוחנית המדגישה הפרדה והתבצרות.

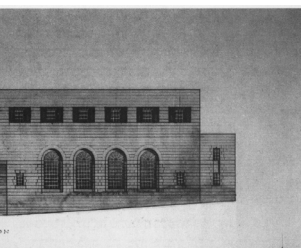
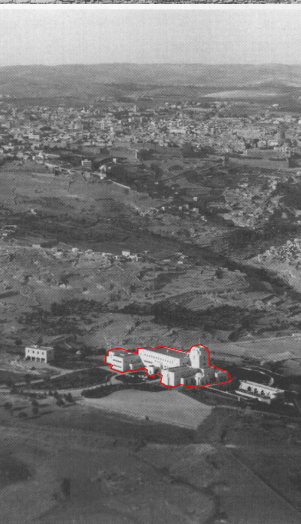
אגף אולם ההסבה בארמון הנציב, תיאור דיאגרמתי של הצירים הסמליים (פוקס, 2007, עמ' 421)

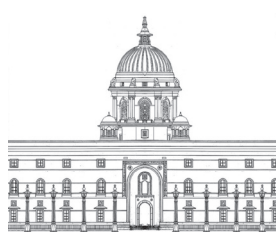
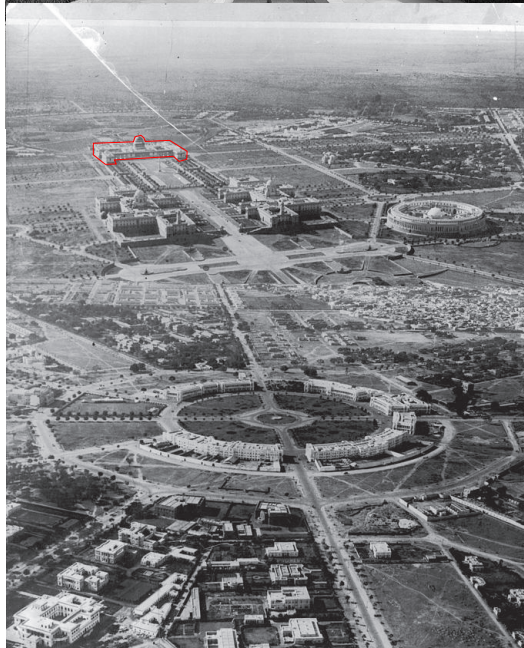
אוסטן סינט בארב הריסון, מתוך דף הפייסבוק: Dimitri Papadimos

המבנה הבולט ביותר שתכנן הריסון הוא ארמון הנציב בירושלים, אשר משקף את גישת הבנייה הבריטית שניסתה, ברגישות יחסית, להתאים את עצמה לאדריכלות המקומית. הוא שימש כמבנה המרכזי של שלטון המנדט, ולכן היה בעל משמעות סמלית רבה. האדריכלות שלו שילבה אלמנטים מזרחיים עם סגנון מונומנטלי אירופי, מה שהדגיש את ניסיונו של השלטון הבריטי לשדר סמכותיות לצד השתלבות בסביבה המקומית. (פוקס, 2007)

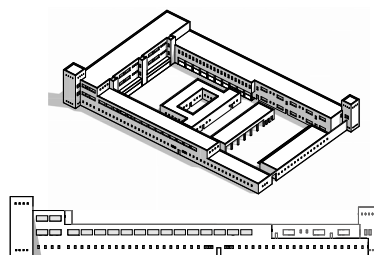
כאשר משווים את ארמון הנציב למצודות הטיגארט, שניבנו בשלב מאוחר יותר בשלטון המנדט הבריטי, ניתן להבחין בשינוי דרמטי באופן שבו השלטון הבריטי ביטא את נוכחותו האדריכלית. בעוד שארמון

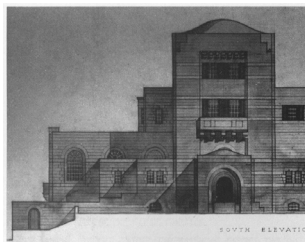
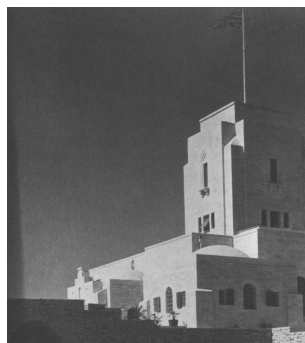
ארמון הנציב נבנה ב-1928 ע"י אוסטן הריסון. מבטא את סג' נון הרגיונליזם הקולוניאליסטי. המבנה נמצא בגבעה מחוץ למרקם העירוני הקיים. ישנו

בניין הסקרטריאט נבנה בין השנים 1912-1931 ע"י אדווין לוטיאנס. נבנה בסגנון נאו-קלאסית אירופית עם אלמנטים הודיים מסורתיים. המבנה איפריאלי קולינאליסטי שמשדר את עוצמת השלטון הבריטי כאשר הצירים הראשיים פונים אליו ומנכחים את עוצמת השלטון בעיר הבירה ההודית.

מצודות הטיגארט שנבנו בין השנים 1938-1943, מהוות ביטוי למ-
בני משטר קולוניאליסטיים. חזותן מודרניסטית, והן עוצבו כמבצ-
רים בעלי שני מגדלים, שתכליתם הייתה ליצור הפרדה ברורה בין
האוכלוסייה המקומית לבין השוטרים הבריטים. החצר הפנימית של
המצודות שימשה גם כמרחב מגורים פנימי, שתוכנן להבדיל אותם
מהאוכלוסייה המקומית.

ציר ורטקלי מרכזי שמייצג את
האחריות השלטונית לצד זור-
עות נפרסות לכיוון העיר ההיס-
טורית. עיצוב המבנה בעל אל-
מנטים אוריינטליסטים מקומיים

באדריכלות המקומית. צורתו הסגורה של המבנה וחזיתותיו האטומות מחזקות את הניתוק בין האדריכלות של המצודות למבנים האוריינטליסטים מסביבו.

התפיסה האוריינטלית כלפי ארץ הקודש השפיעה גם על גישת השימור הבריטית, שהתמקדה בשימור הדימוי האוריינטלי והתנ"כי של הארץ. לשם כך יצרו הבריטים אזורי חיץ בין האזורים ההיסטוריים לבין האזורים המודרניים, מתוך רצון לשמר את ה"אותנטיות" של הנוף התנ"כי. (פוקס, 1992)

הבנייה הבריטית בתקופת המנדט משקפת עקרונות דואליים, שדרכם ניתן לנתח את המבנים שנבנו באותה תקופה. עקרונות אלו כוללים עצמיות מול הזדהות, טרדיציונליזם מול מודרניזם, שימור מול התערבות, חלוקת משאבים שוויונית מול העמקת הסכסוך. מצודות הטיגארט מהוות נקודות קצה בתוך הדואליות הבריטית, כאשר אופן תכנון ובנייתן מבטאים את המתח הפנימי במדיניות השלטון. (פוקס, 2011)

מצודות הטיגארט נבנו כמבנים בעל מראה מודרני מבטון מזויין כאשר צורתם אינה מנסה להשתלב

מצודת ג'יפליק, 1940, נחלת הכלל

מצודת דיר קאדיס ומצודת נצרת. במצודות עלו נעשה שימוש בקשתות או חיפוי אבן, אך גם ניסיונות אלו היו גסים בהשוואה למבנים אחרים מתקופת המנדט.

אחד ההיבטים הסמליים של המצודות הוא הקשר ההיסטורי למצודות הצלבניות, אשר רומזו על הנוכחות הסמויה של הדימוי הצלבני בתקופת המנדט. דימוי זה בא לידי ביטוי, בין היתר, בכרוזה שהתפרסמה בעיתון "פאנק'" תחת הכותרת "מסע הצלב האחרון" שבה נראה המלך ריצ'רד לב הארי משקיף על ירושלים. (בר יוסף, תשס"ד)

גישה זו לא באה לידי ביטוי במצודות הטיגארט. הטיגארטים נבנו לעיתים קרובות על גבי מבני שלטון עות'מאניים ישנים ללא ניסיון להשתלב עם המבנה הקיים. ניתן לראות זאת בתחנות באר שבע וג'יפליק, שנבנו על גבי מבני ממשל עות'מאנים שם תוספות הבנייה למצודות נעשו באופן גס, ללא יצירת חיץ ברור בין הישן לחדש.

מרבית המצודות נבנו בסגנון מודרני, עשויות בטון ומטויחות, ללא ניסיון ממשי להשתלב במאפיינים האדריכליים של הסביבה. רק במספר מצודות נעשה ניסיון חלקי להתכתב עם האדריכלות המקומית דוגמת

THE LAST CRUSADE.

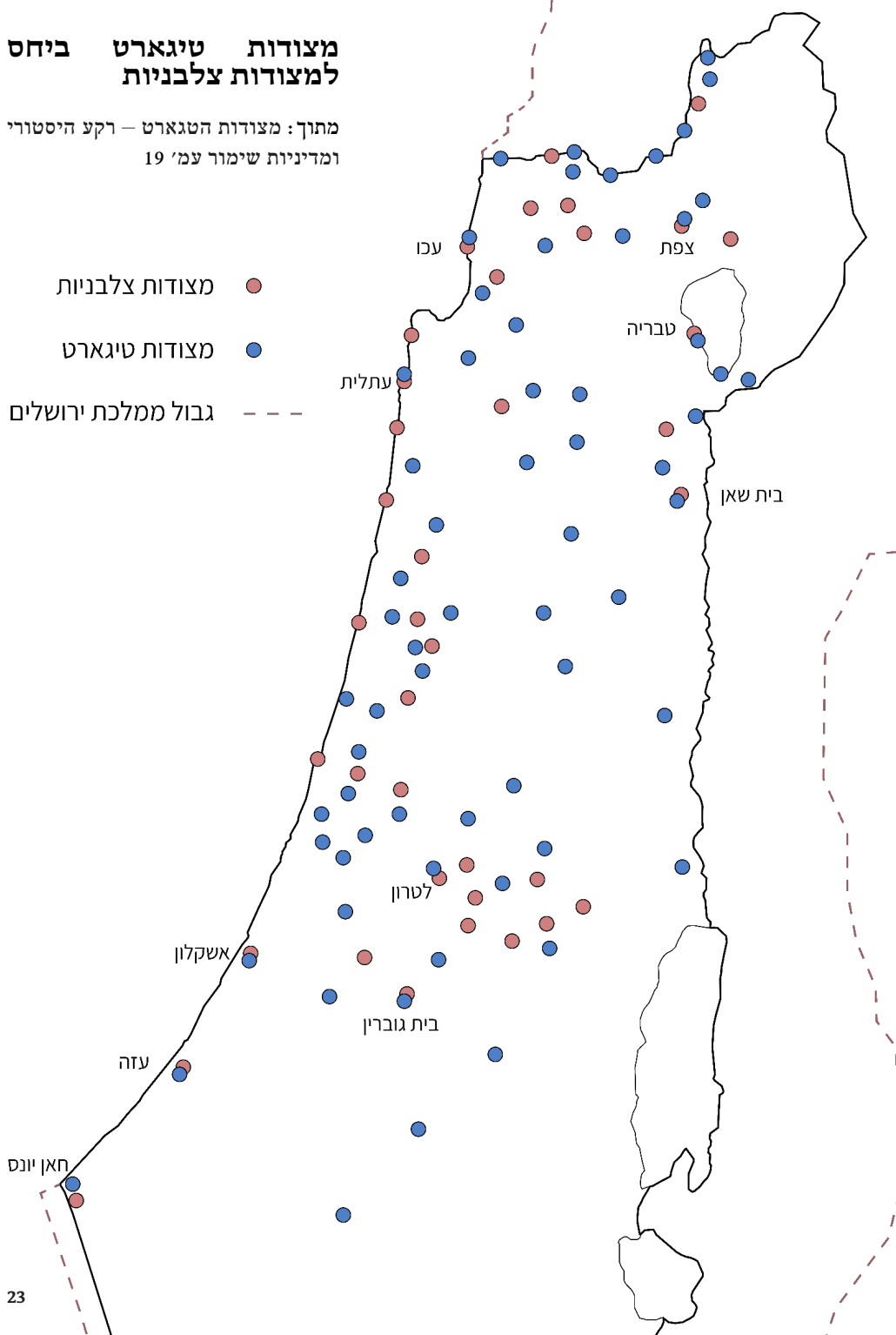
CŒUR-DE-LION (looking down on the Holy City). "MY DREAM COMES TRUE!"

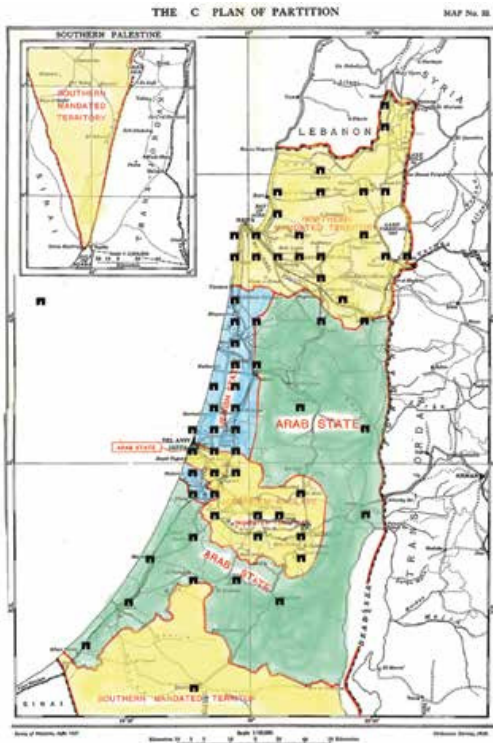
כרזה בעיתון פאנץ' בשנת 1917 לאחר כיבוש הארץ בידי הבריטים. מכנה את כיבוש הארץ כ"מסע הצלב האחרון" מקור: Punch, 19.12.1917, 415

מצודות טיגארט ביחס למצודות צלבניות

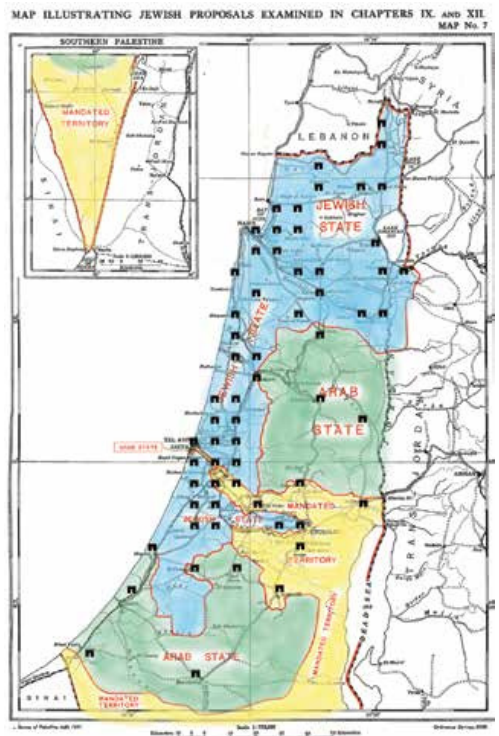
מתוך: מצודות הטגארט – רקע היסטורי
ומדיניות שימור עמ' 19

- מצודות צלבניות
- מצודות טיגארט
- גבול ממלכת ירושלים

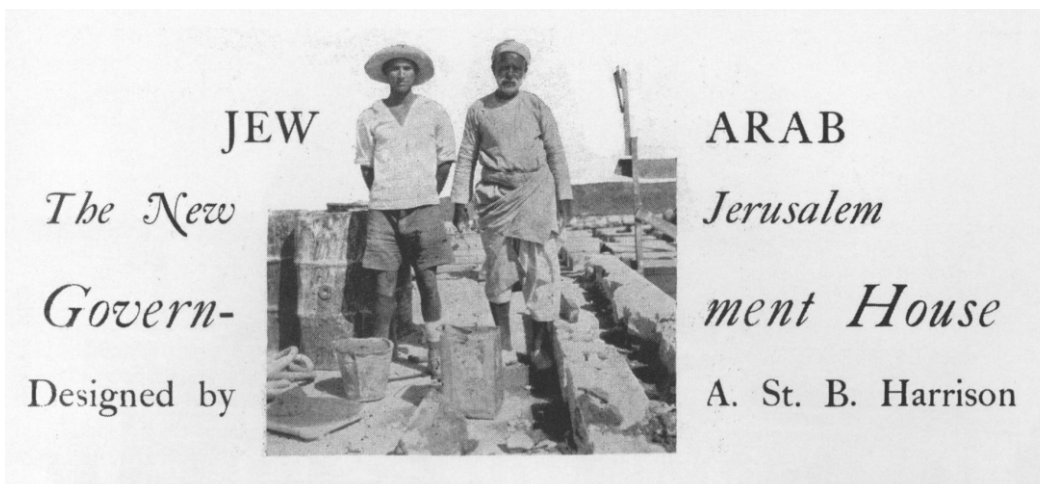

מפה של תכנית החלוקה C של ועדת וודהד, 1938, מיקומים משוערים של מבצרי הטיגארט. (2018, p. 54)

מפת תכנית החלוקה של הנהלת הסוכנות היהודית, 1938, עם מיקומים משוערים של מבצרי הטיגארט. (cahill, 2018, p. 55)

כותרת מאמר על ארמון הנציב בכתב העת Architectural Review, כרך LXX (אוקטובר 1931),

הכוונה הראשונית של הבריטים בעת הקמת המצודות, היה לחלק את פרויקטי הבנייה באופן שווה בין קבלנים ערבים ויהודים. ניתן לראות זאת בברור מציטוט של פקיד בריטי במשרד הקולוניאלי בלונדון:

I do feel that it is most important that the work on the Tegart police building scheme should be equitably distributed between the two communities

(Cahill, 2018, p. 53)

עם זאת, כאשר בוחנים את פריסת המצודות ביחס לתוכניות החלוקה שנדונו באותה תקופה, עולה כי הרוב המוחלט של המצודות נבנה בשטחים שיועדו למדינה היהודית. עובדה זו

מעניקה להן משמעות אסטרטגית, שכן במקרה שבו תוכנית החלוקה הייתה יוצאת לפועל, מצודות אלו היו מספקות יתרון משמעותי לשלטון היהודי העתידי מבחינה ביטחונית וגיאוגרפית. (cahill, 2018)

מצודות טיגארט מהוות נקודת קצה במורשת האדריכלות הבריטית וסמלי השלטון שהם בנו בארץ. הם מייצגות את הקצה בו האדריכלות אינה מנסה להטמע באדריכלות המקומית. המצודות כסמל שלטוני אינו מייצג את עקרונות "המנדט" בו השלטון הקולוניאליסטי מחויב להטיב עם האוכלוסייה המקומית אלא הוא מבטא מבנים שמטרתם העיקרית היא להבטיח את הנוכחות הכובשת של השלטון על האוכלוסייה המקומית.

הטיגארטים כתחנות משטרה קולוניאליסטיות

מתוך סרט גיוס למשטרת המנדט, 1944, Internet Archive

השינוי הנוסף שמצודות הטיגארט מייצגות בתקופת המנדט הבריטי הוא המעבר בשיטת המשטר של המנדט. על אף שמדובר בשלטון קולוניאלי, בשנים הראשונות נעשו ניסיונות שונים ליישם מודל משטרי מטרופוליטני שפותח באנגליה במאה ה-19. בשיטה זו, המ- שטרה נתפסת כשירות ציבורי הניתן לאזרחים, והפעלתה מתבססת על הסכמה ציבורית רחבה. אף שמדובר במוסד היררכי בעל משמעת נוקשה ומדים אחידים, עוצבה המ- שטרה המטרופוליטנית כגוף אזרחי במהותו, עם הפרדה ברורה מתפקידי הצבא. (שטרית, 2019)

אילוסטרציה של שוטר קולוניאליסטי

אילוסטרציה של שוטר מטרופוליטני

גישה זו השפיעה על אופי מבנה תחנת המטרה שתכנן אוסטן הריסון. הריסון תכנן כ-28 תחנות "אזרחיות" ברחבי הארץ. ממיקום התחנות ואופי המבנים אפשר לראות כי לא נלקחה בחשבון האפשרות שהתחנות יהפכו בעצמם לייעד להתקפה. (קוסובסקי, תשפ"א)

גישה זו הגיעה לשיאה לאחר מאורעות 1929, בעקבותיה יצא דו"ח דוביגין, שבו נטען כי יש לשפר את הקשר בין המטרה לאוכלוסייה המקומית. לדוביגין הייתה נטייה לטובת דגם משטרת המטרופולין, "לפיו השוטף הקולוניאלי הוא אזרח עם מדים המוגן על אזרחים כמוהו" (קרויזר, 2011, עמ' 19).

תחנת מטרה מדגם אזרחי, מיקום לא ידוע

לייעץ כיצד להקים משטר קולוניאלי יציב יותר שידע להתמודד עם מרידות עתידיות. טיגארט חלק על גישתו של דוביגין, על אמירתו *"הפנקס לשוטר מה שהרובה לחייל"*. טיגארט טען *"לא ניתן להילחם בכנופיית מורדים בעזרת פנקס"* (טיגארט דוח משטרה 1938, פרק 2, תרגום: קרויזר, 2011, עמ' 73).

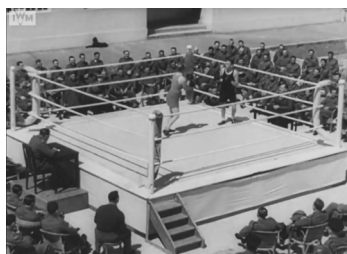
אולם, גישה זו קרסה במהלך המרד הערבי הגדול (1936–1939), כאשר תחנות המשטרה האזרחיות לא הצליחו להגן על השוטרים ונכבשו בקלות. הטראומה מהמרד, שבמהלכו איבד המנדט שליטה באזורים נרחבים בארץ, הובילה לשינוי תפיסתי עמוק. בעקבות זאת, הוזמן צ'ארלס טיגארט, מומחה ללוחמה בטרור מהודו הבריטית,

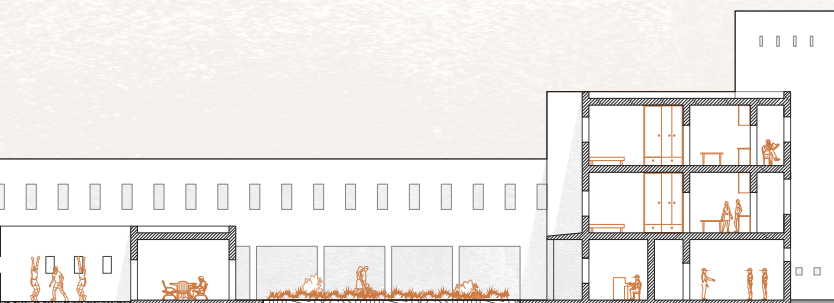
מצודת טיגארט בחדרה - משרת עוצמה, 1940, הספרייה הלאומית

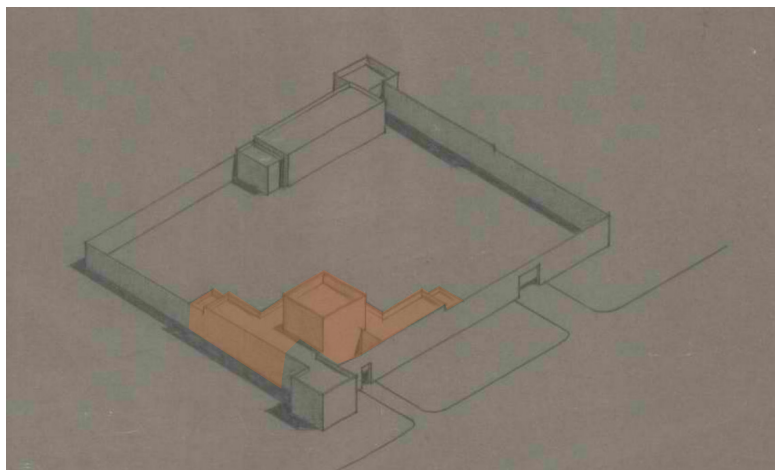
תמונות שמציגות את החיים במצודה מתוך סרט גיוס למשטרת המנדט, 1944,
Internet Archive

חתך תחנת עכו - שיחזור החיים במצודה

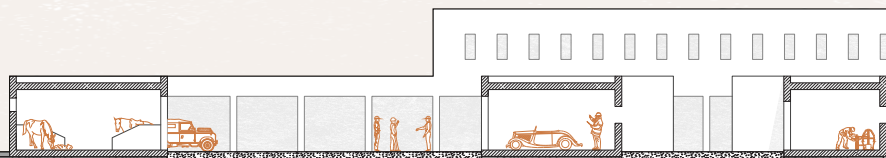

שינויים אלו באו לידי ביטוי באופן מובהק בכמה ממצודות הטיגארט שהוקמו על גבי תחנות משטרה אזוריות קיימות, כמו אלו בנהלל, עפולה וקריית שמונה. לתחנות נוספו חומה היקפית ושני מגדלי שמירה, אשר שינו את אופיין ממבנים פתוחים לציבור למבנים מבוצרים וסגורים. אשר שימשו בראש ובראשונה להבטחת שליטת השלטון הבריטי ולשמירה על כוחות הביטחון מפני האוכלוסייה המקומית.

בדו"ח טיגארט הומלץ על מעבר למודל עם נטייה יותר מובהקת לשיטור קולוניאליסטי. הרעיון של הקמת מצודות טיגארט מאפשר לכך שמספר קטן של שוטרים יוכלו להגן על התחנה מפני התקפות. בנוסף, בעקבות מקרים רבים בהם שוטרים מקומיים ערקו עקב לחצים שהופעלו עליהם מהאוכלוסייה, טיגארט המליץ לבנות מגורי שוטרים בתוך המצודות, ובכך ליצור ניתוק בינם לבין האוכלוסייה המקומית. (קוריזר, 2011)

איזומטריה של תחנת נהלל לאחר ההסבה למצודת טיגארט (בכתום מסומן המבנה של תחנת המשטרה האזורית שקדמה לשינוי) מתוך תיק הבניין, ארכיון המדינה

הירושה של המשטר הקולוניאליסטי

דגל ישראל מונף על מצודת הטיגארט של משטרת תרשיחא במלחמת העצמאות 1.10.1948
צילום: אלדן דוד, ארכיון לע"מ

צה"ל והמשטרה הישראלית, ששילבו אותן במערך השליטה הביטחונית בשטחים שנכבשו במלחמה. כך, כלי המשטר הקולוניאליסטי של המנדט הבריטי עברו לידיהם של גופי השלטון הישראליים ושימשו למטרות ביטחון ופיקוח.

בשנת 1948, עם עזיבת הבריטים את הארץ ופרוץ מלחמת העצמאות, מצודות הטיגארט הפכו לנקודות מפתח בקרבות, בשל היותן מבנים מבוצרים שהוקמו בנקודות אסטרטגיות ברחבי הארץ. לאחר קום המדינה, אומצו המצודות על ידי

משמאל: השלט ההרוס בצורת בית גוברין לאחר הקרב במלחמת העצמאות.

למטה: החלפת הכיתוב באנגלית ל"הפורעים" לאחר כיבוש המצודה בערתוף.

למעלה: הדבקת כיתוב בערבית על שלט המצודה.

מימין: הוספת הכיתוב "משטרת ישראל" מעל השלט המקורי בתחנת מטולה עם הקמת המשטרה.

נערה צעירה מתעמתת עם שוטרי מג"ב במהלך פינוי מאחז עמונה, 2006 – רגע שהפך לסמל של המתח בין אזרחים לממסד הביטחוני במדינת ישראל. צלם: עודד בלילטי

הציטוט של מפכ"ל המשטרה הראשון, יחזקאל סחרוב, מראשית ימי המדינה משקף את הדואליות שאפיינה את משטרת ישראל מאז הקמתה:

"המשטרה במדינה היהודית תהיה בנויה על בסיס אירופאי ומודרני ואשתדל להכניס לתוכה רוח חדשה, בניגוד לרוח הקולוניאלית ששררה בה כימי המנדט הבריטי."
(*"שוטרים יהיו במשטרה העברית"*, 16.05.1948, המשקיף)

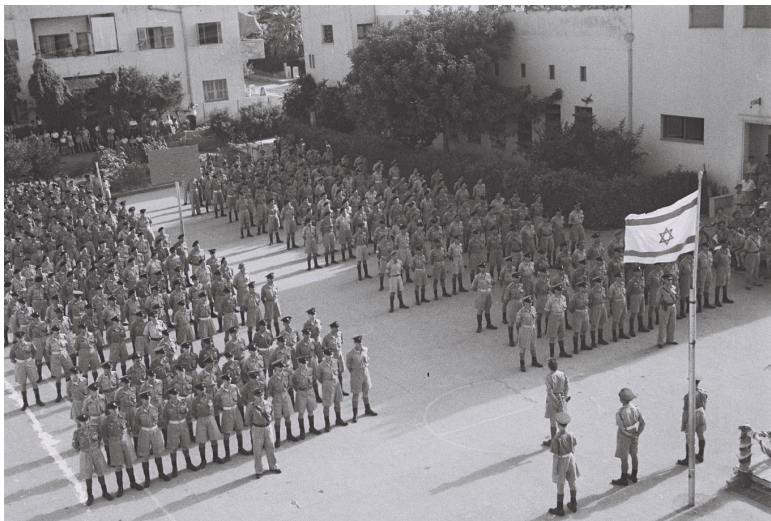
משטרת ישראל התנהלה מאז היווסדה בין שני קטבים: מצד אחד, נטייה למודל של שליטה וביטחון, ומצד שני, שאיפה למשטרה אזרחית-מטרופוליטנית המשרתת את הציבור. לאורך השנים ניתן לזהות ניסיונות להתנער מהצל של המשטר הקולוניאליסטי, כמו הפרדת מג"ב ממערך המשטרה, הקמת "שיטור קבוצתי", ובשנים האחרונות

– הקמת תחנות שיטור קהילתיות. עם זאת, ניסיונות אלו לא חוללו שינוי משמעותי ביחסי האמון שבין האזרחים למשטרה.

כיום נראה כי האמון הציבורי במשטרה נמצא בנקודת שפל, כחלק ממשבר אמון רחב יותר במערכת השלטונית. דבריו של דוד בן גוריון מדגישים את חשיבות הקשר בין יעילות המשטרה לבין תפיסת הציבור את המדינה:

"יעילותה של המשטרה מעלה את המדינה בעיני העם. ייתכן ויעילותה של המשטרה מהווה את הגורם החשוב ביותר בחיי המדינה, הקובע את יחסו של העם למדינה."
(דברי ראש הממשלה בפני כנס קצינים, 9.11.1950, בית מורשת משטרת ישראל)

(שטרית, 2019)

שוטרי תל אביב נשבעים אמונים למשטרת ישראל, 5.7.1948, ארכיון התצלומים הלאומי, צלם: הנס פין

Police Post

1st class

2nd class

District H.Q. | 2nd class

Divisional H.Q. | 2nd class

Divisional H.Q.

עמדת משטרה

תחנה עירונית

תחנה כפרית

מטה משטרה מחוזי, תחנה כפרית

מטה משטרה הנפה, תחנה כפרית

מטה משטרה הנפה

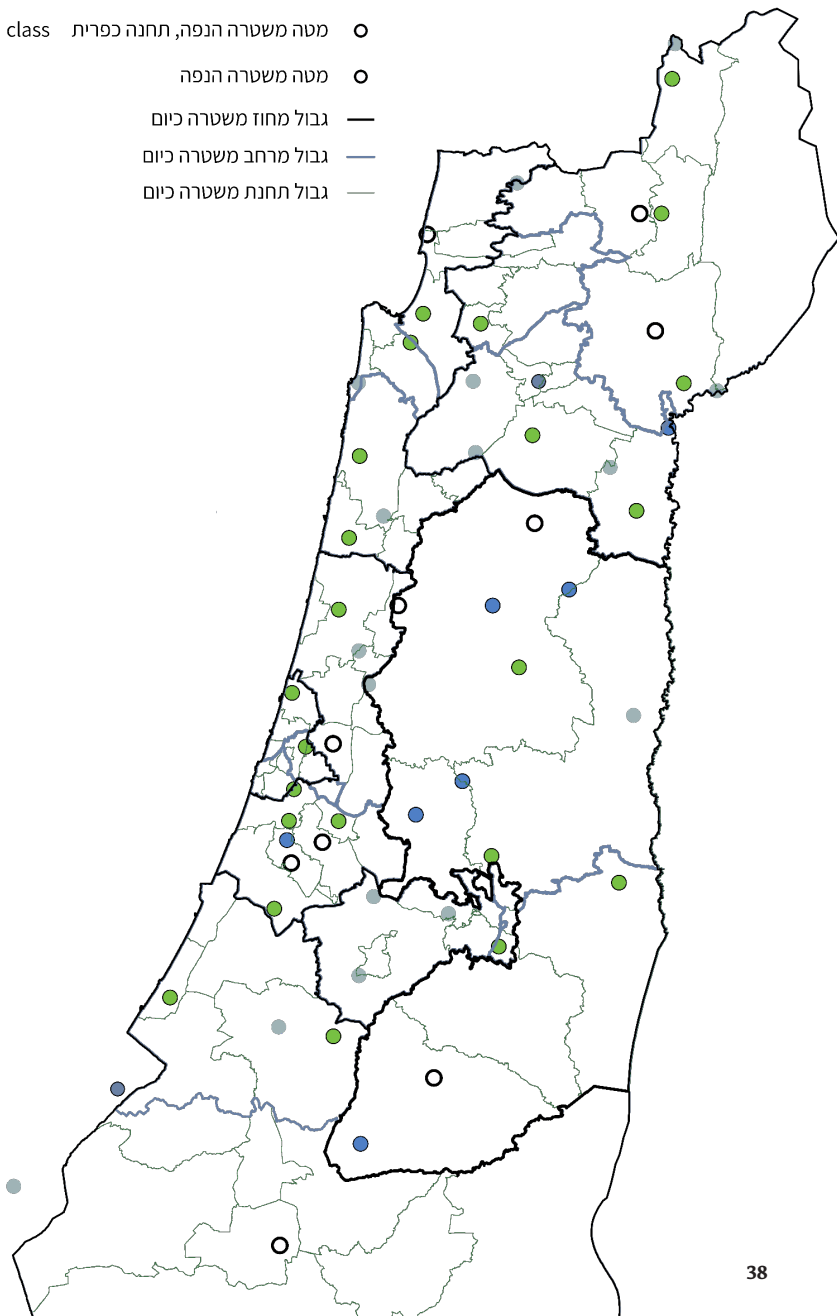
גבול מחוז משטרה כיום

גבול מרחב משטרה כיום

גבול תחנת משטרה כיום

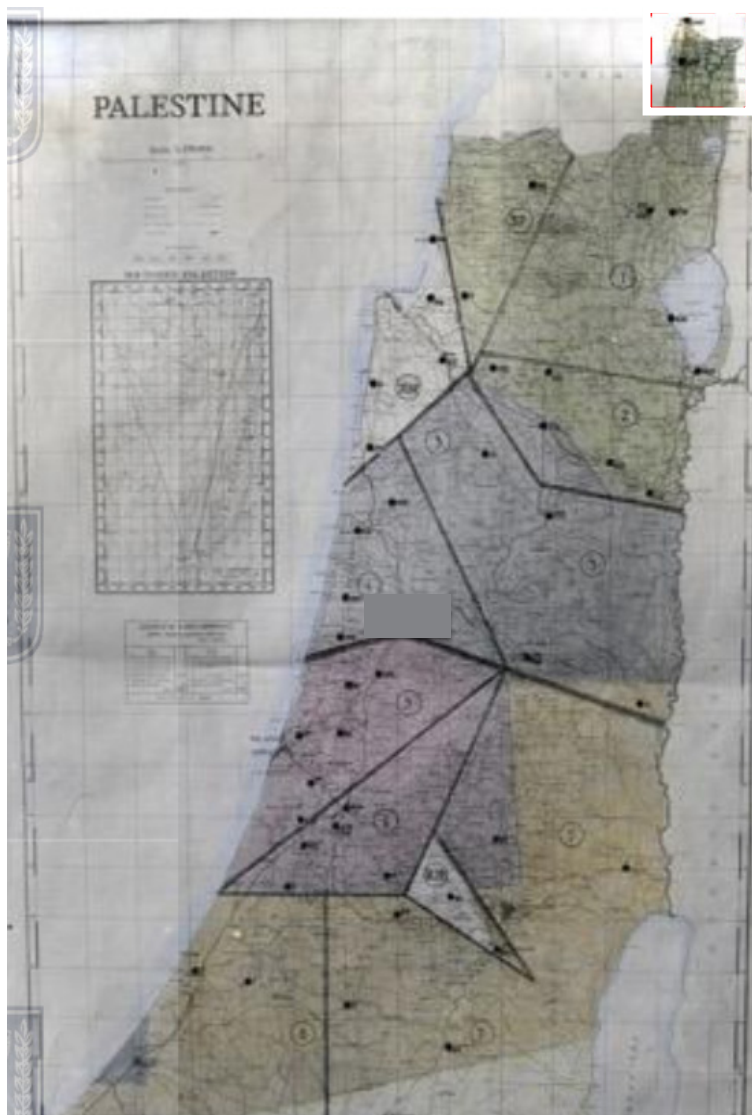
מצודות טיגארט לחלוקת הארץ במשטרת ישראל

ביחס כיום

תחנה, בעוד שלשלטון המקומי כמעט ואין השפעה על פעילותה. בכך, המשטרה משרתת בראש ובראשונה את רצון הממשל המרכזי, ולא בהכרח את צורכי התושבים המקומיים. (שטרית, 2019)

כאשר בוחנים את המבנה הארגוני של משטרת ישראל, ניתן לזהות בבירור את ההמשכיות למבנה המשטר הקולוניאלי שאפיין את תקופת המנדט. המשטרה כפופה ישירות לממשלה ומחולקת למחוזות, נפות ומרחבי

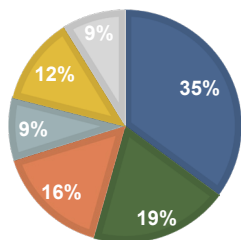

מפת תפרושת תחנות הטגארט ומרחבי ההגנה שלהן ע"ג מפת א"י – פלשתינה, אלבום וולטר ג'ורג' – ארכיון ההגנה-ארכיון צה"ל

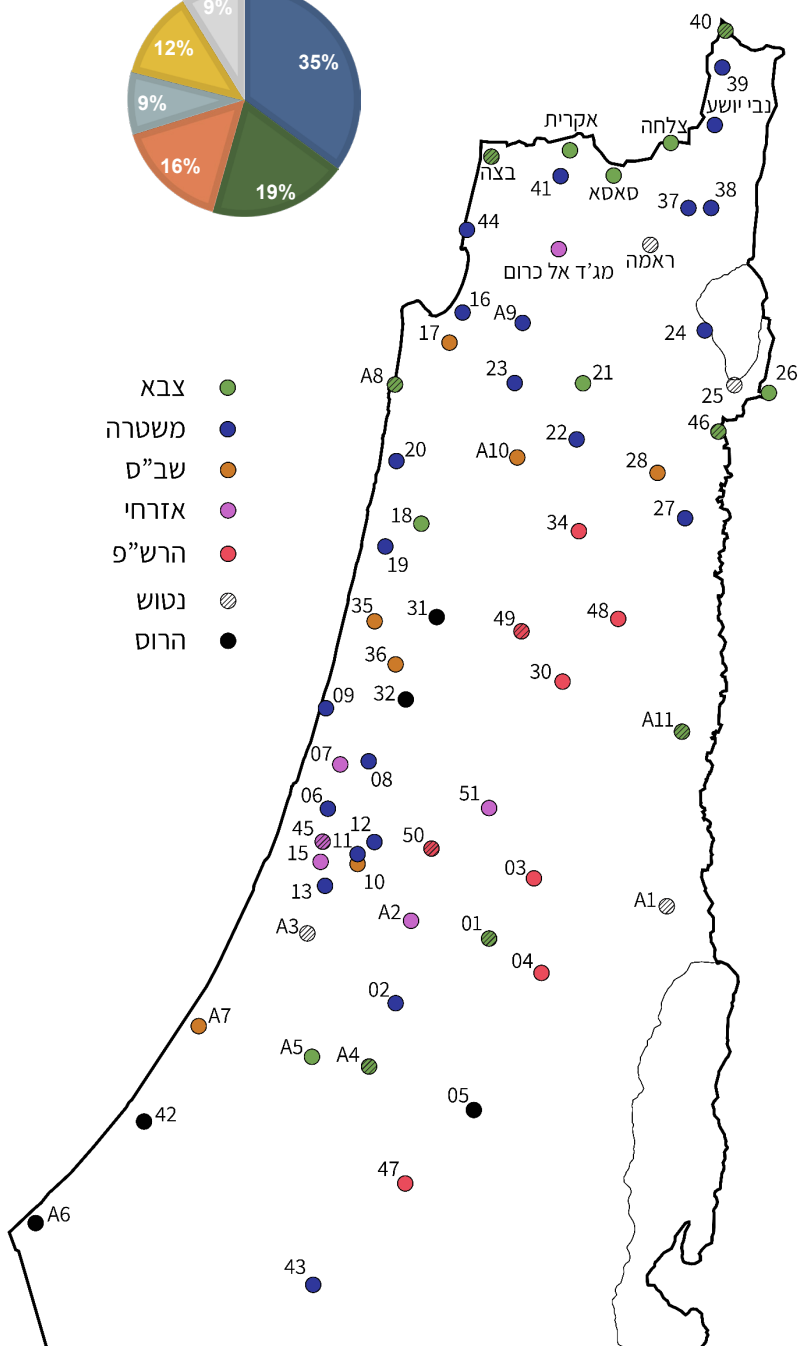
התפלגות השימושים במצודות הטיגארט כיום

התפלגות שימושים

הרוס רש"פ אזרחי שב"ס צבא משטרה

צבא
משטרה
שב"ס
אזרחי
הרש"פ
נטוש
הרוס

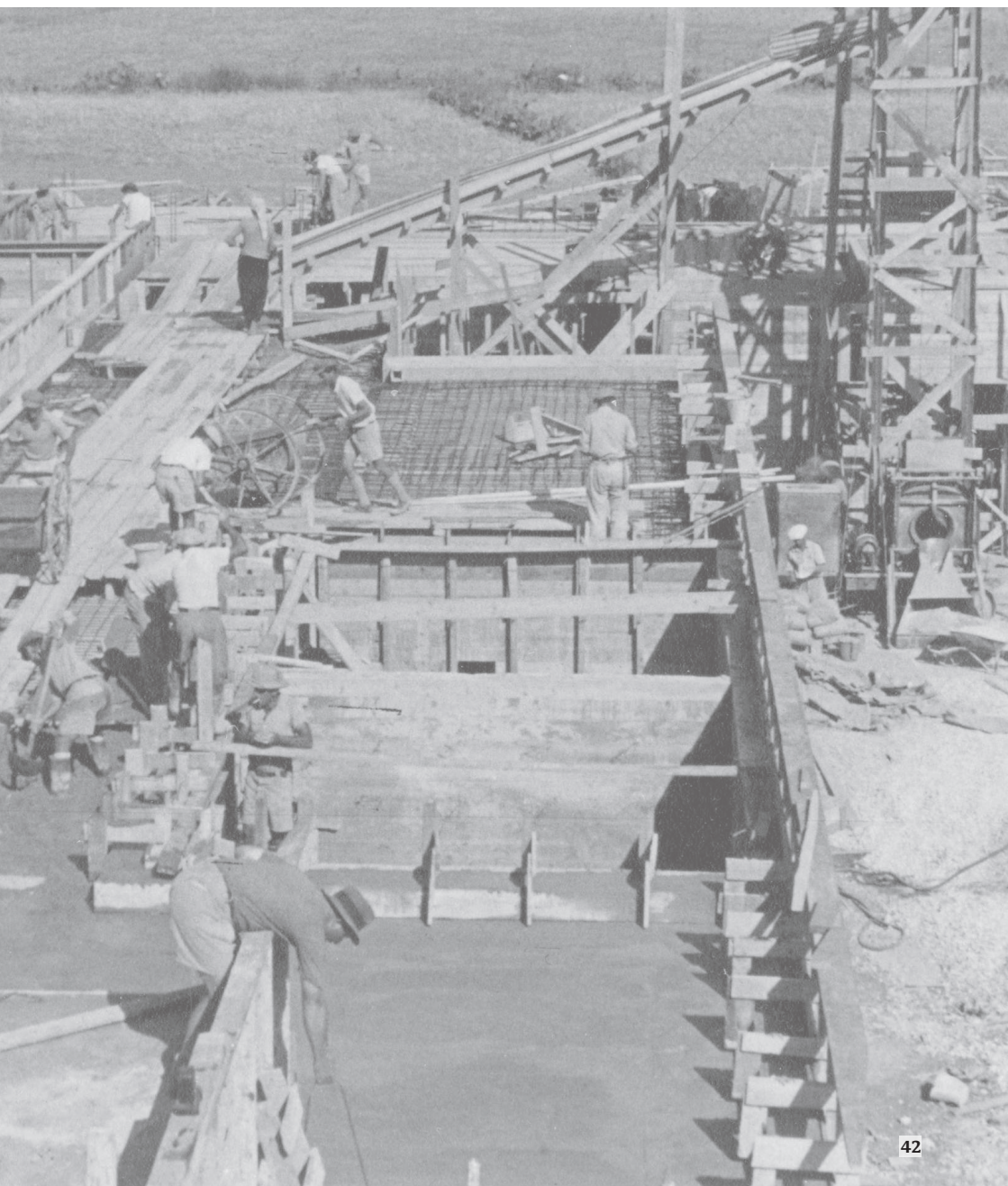

מצודות הטיגארט מהוות סמל מוחשי לסוג משטר זה. העובדה שגופי השלטון הישראלים ממשיכים לפעול מתוך מבנים אלה, מדגישה את המשכיות הדפוסים של משטרה אשר מדכאת בכוח את נתיניה. המבנים עצמם נושאים עמם משמעויות היסטוריות ופוליטיות, ומעלים שאלות בנוגע למורשת השלטון הקולוניאלי הבריטי והשפעתו על אופייה של מדינת ישראל גם לאחר הקמתה.

ניתוח של מבנה הטיגארט

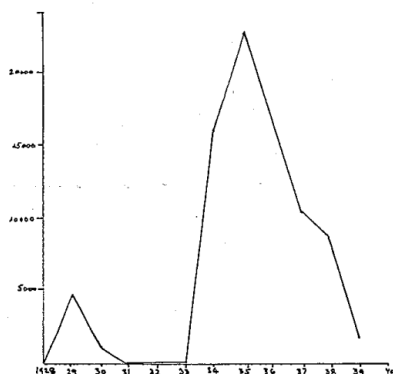

מתקציב מע"צ בחמש השנים שקדמו לו. התקציב העצום מראה על חשיבות המיזם בעיני המנדט.

כדי להתגבר על מורכבות המיזם הקים וילסון בראון, מנהל מע"צ שהחליף את הריסון, צוות המורכב מ-12 ארכיטקטים ו-13 מפקחים תחת ניהולו של האדריכל פוסטר-טרנר. הצוות תכנן במהירות שיא את התוכניות למצודות וכמה חודשים לאחר מכן החלו להיבנות המצודות הראשונות. (קרויזר, 2011)

מצודות הטיגארט הם פרויקט הבנייה הציבורי הגדול ביותר שנבנה בארץ (דיאומימר, 2023). בין 1938 ל-1943 תוכננו ונבנו כ-63 מצודות. המצודות הוקמו בשני מיזמים: מיזם גדר הצפון בה הוקמו 7 מצודות להגנת הארץ מפני חדירת כוחות מסוריה ומלבנון. במיזם השני הוקמו 55 מצודות משטרה בין השנים 1940-1941 ו-7 תחנות נוספות בשנים 1942-1943.

תקציב הפרויקט היה 2,400,000 לא"י (קרויזר, תשס"ד), כמעט פי שלוש

הוצאות המנדט על מבני חינוך
1928-1940 (הריסון, 1997)

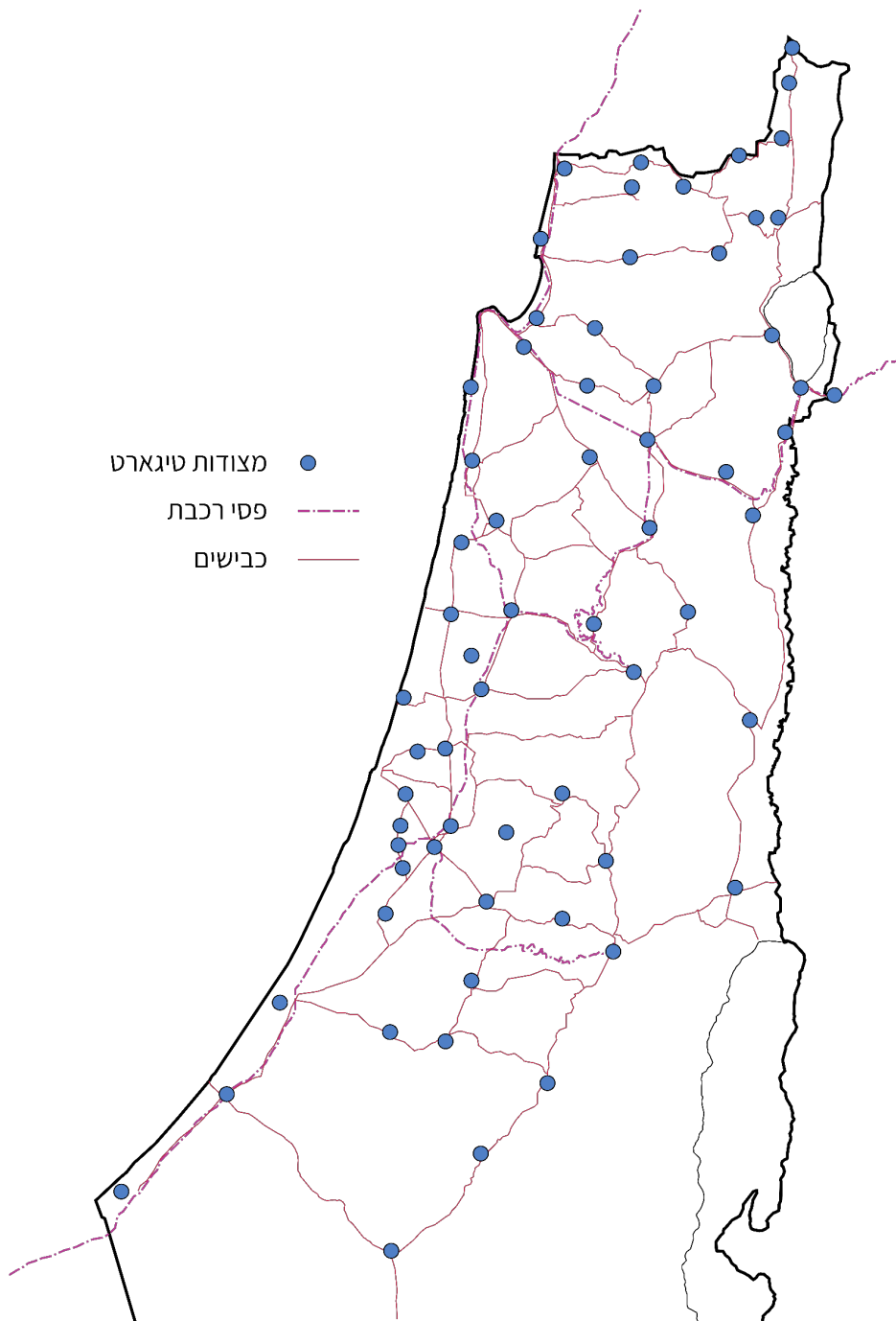
A26.1 הוצאות ממשלת א"י על בניה חדשה לצרכי חינוך, 1928-40. (לא כולל את חטי הספר של כדור). מבוסס על הרשימה בנספח C1
Palestine Government expenditure on new educational buildings 1928-1940. (Excluding the Kadoorie schools). Based on the list in C1.

הוצאות המנדט על בניה משטרתית
1928-1940 (לא כולל את המיזם השני של מצודות הטיגארט) (הריסון, 1997, עמ' 370)

A26.2 הוצאות ממשלת א"י על בניה משטרתית, 1928-40. (כולל את ביצורי הספר הצפוני, אך לא את מבצרי טיגרט). מבוסס על הרשימה בנספח C1.
Palestine Government expenditure on new police buildings 1928-1940. (Expenditure includes the Northern Frontier fortifications but not the Tegart Building Programme). Based on the list in C1.

מצודות הטיגארט על רשת הדרכים הראשית ב-1943

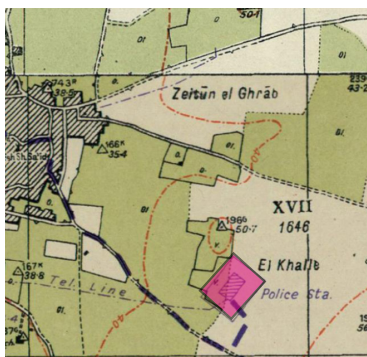
צוות המתכננים להקמת הטיגארטים, אלכום וולטר ג'ורג', ארכיון ההגנה-ארכיון צה"ל

השיקול השני התמקד בהבטחת שליטה מרחבית של כל מצודה בשטח הצמוד לה. ולכן הוצבו המצודות מחוץ ליישובים, מתוך כוונה להבטיח את בידודן גם במקרה של התרחבות היישוב. כאשר ניתן היה, המצודות נבנו באזורים מוגבהים כדי להעצים את השליטה הגיאוגרפית על הסביבה.

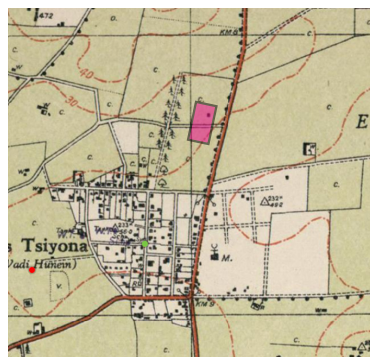
(קוריזר, 2011)

תכנון פריסת מצודות הטיגארט התבסס על שני שיקולים עיקריים:

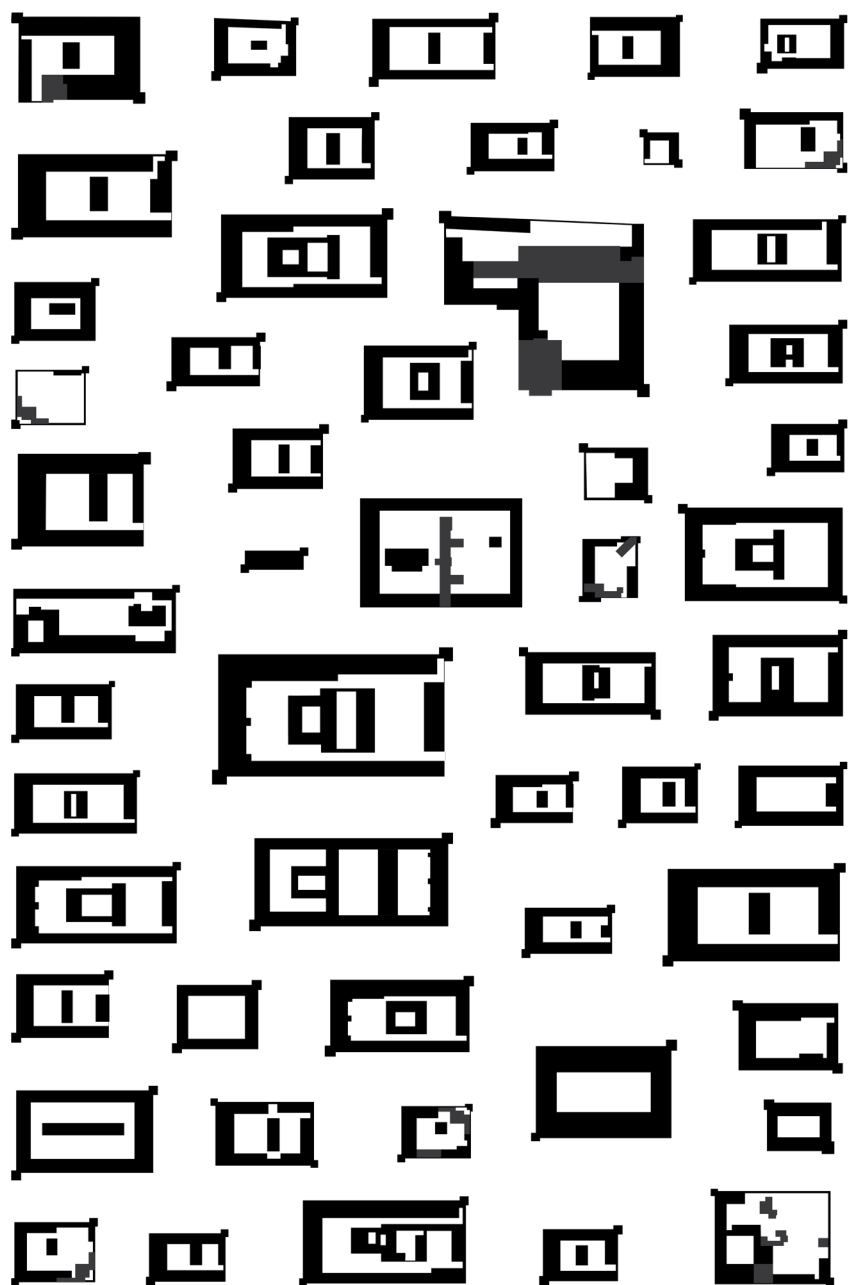
הראשון היה שליטה אופטימלית בארץ, שהכתיבה את מיקום המצודות לאורך דרכים ראשיות, מסילות ברזל, צמתים מרכזיים ובקרבת יישובים חשובים.

מיקום המצודה במגדל ביחס ליישוב, Survey of Palestine 1940, Palestine Open Maps

מיקום המצודה בנס ציונה ביחס ליישוב, Survey of Palestine 1940, Palestine Open Maps

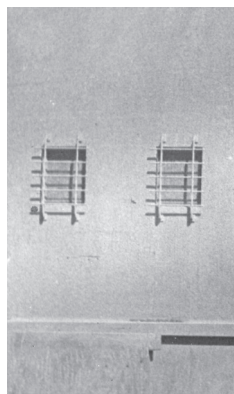
תוכניות סכמתיות של מצודות הטיגארט. אפור: מבנה מוקדם שחור: בנייה כחלק מפרוייקט הטיגארט

שיקולים נוספים בעיצוב התחנות כלולו את מספר השוטרים שיוצבו במקום, הצורך במגורים בהתאם לכך, וכן הקמת מבנים טכניים לתפעול משטרה ניידת, כגון אורוות ומוסכים. (קרויזר, 2011)

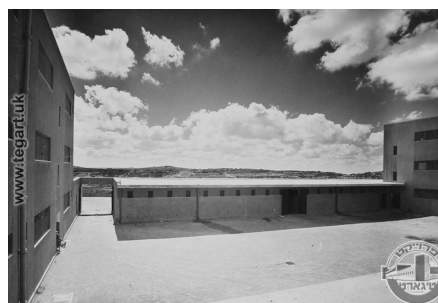
תכנון מצודות הטיגארט נבע משיקולים שונים, המרכזי שבניהם היה תפקיד התחנה. התחנות נחלקו לשישה סוגים עיקריים, ביניהם תחנות כפריות או עירוניות, מטות משטרה אדמיניסטרטיביים לנפות או מחוזות, וכן מבנים ששימשו גם כמושרדים למוסדות ממלתיים נוספים.

Serial No. of Building	Name of Building	Type of Building	Area of Site in m ²	Built-up Area in m ² (Floor Area + Roof Area)	Police Establishment				Police Levels				Accommodations	
					British Personnel	Indian Personnel	British Cavalry	British Artillery	British Infantry	Palestinian Garrison	British Garrison	Palestinian Garrison	British Garrison	Palestinian Garrison
0301	MOND	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
037	SAFAD	●	24,500	82,700	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400	4,400
038	SAFAD STATION	●	24,500	82,700	500	500	500	500	500	500	500	500	500	500
038	ROSH PINNA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
039	KHALSA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
040	METULLA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
041	TARSHIHA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
042	CAZA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
043	BEERSHEVA	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
044	ACRE	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
045	SAFAD EE. GHARAB	●	24,500	82,700	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075	1,075
TOTAL					10,750	10,750	10,750	10,750	10,750	10,750	10,750	10,750	10,750	10,750

דו"ח אדריכלי דיאגרמטי של ביצוע, תכנון והשלמת תכנית מגורי המשטרה הבריטית (טגארט) 1940-1941 תאריך: לא ידוע מקור: הארכיון הלאומי של בריטניה פירוט: דיאגרמה המציגה פרטים על כל מצודה, בנייתה, כמויות ותאריכים

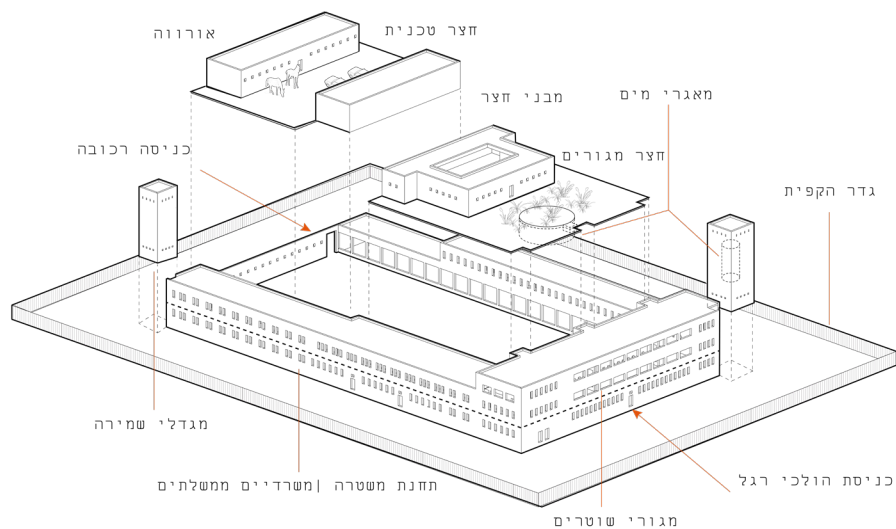

מימין לשמאל: מגדל השמירה | חרחי ירי מתוך מגדל השמירה (מנגנון שנפתח וסגר) | חלונות בקומת הקרקע, מוגבהים וקטנים בכדי לאפשר הגנה מקסימלית

מימין לשמאל: חצר הפנימית עם מבנה האורווה | החצר האחורית לטובת המגורים

אלמנטים חזרתיים בכל המצודות

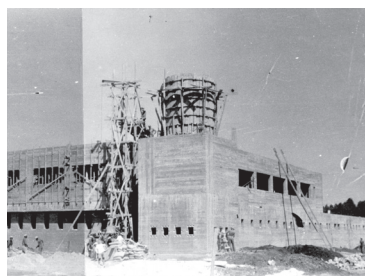

ברוב התחנות היו שתי חצרות, האחת שימשה לרכבים ולסוסים והשנייה למגורי השוטרים. לתחנה היו שתי כניסות עיקריות, כניסה אחורית לכלי רכב וכניסה ראשית להולכי רגל, ובמקרים שבהם המבנה שימש גם משרדי ממשלה נוספים, תוכננו עבורם כניסות נפרדות שחופו באבן.

מאגר מים בבנייה, ארכיון המדינה

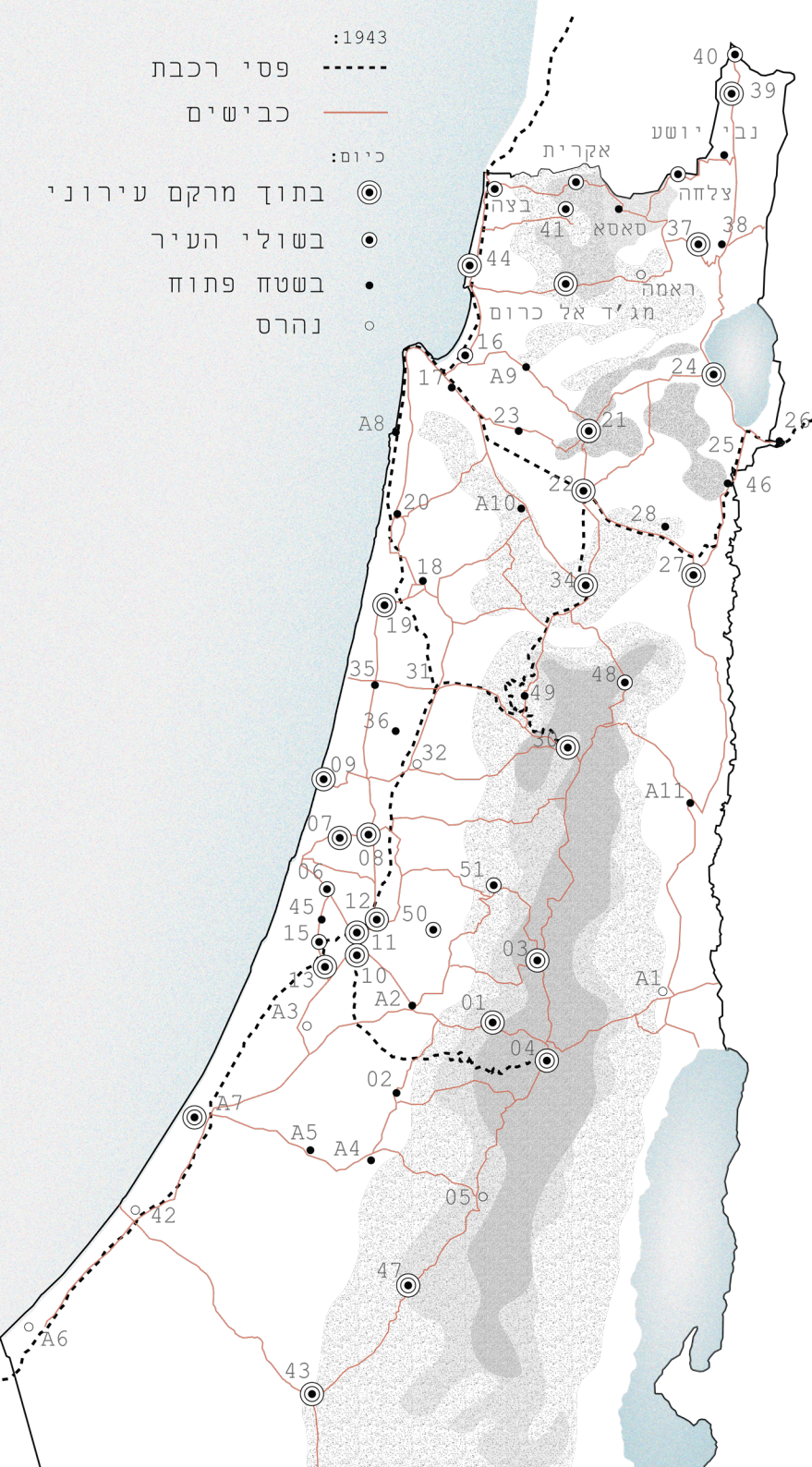
ישנם אלמנטים חזרתים בכל התחנות. מבנה התחנה תוכנן כמבצר הגנתי וכלל שני מגדלי שמירה עם חרכי ירי. החלונות בקומת הקרקע היו מוגבהים וצרים כדי לספק הגנה מרבית. בנוסף לכך נבנו מאגרי מים תת-קרקעיים ומיכלי מים באחד המגדלים לשעת חירום.

מיכל המים בבנייה, ארכיון המדינה

**מפת
המצודות**

**ניתוח של
הטיגארטים
במרקם
העירוני כיום**

כיום, מרבית מהטיגארטים משולבים בתוך המרקם העירוני שהתפתח סביבם. בעוד שבעבר הן נבנו בשולי היישובים, התרחבות הערים הפכה אותן לנקודות מרכזיות בתוך הסביבה האורבנית. נוכחותן הבולטת במרחב יוצרת ניתוק ופגיעה ברציפות המרקם העירוני.

השטח הריק סביב המצודות, שתוכנן במקור להבטיח ראות ושליטה מרחבית, נוצל פעמים רבות לבנייה חדשה או לנטיעת עצים, מה שמטשטש את המצודות ומנטרל את הפונקציה ההיסטורית שלהן כסמלי שליטה וניטור במרחב.

A1	יריחו	09	הרצליה	32	קלקיליה
A2	לטרון	10	רמלה	34	ג'נין
A3	אל קטרה	11	רמלה - עירונית	35	ח'רבת בית ליד
A4	בית ג'ברין	12	לוד	36	תל מונד
A5	עיראק סואדין	15	נס ציונה	37	צפת
A6	ח'אן יונס	16	קרית חיים	38	ראש פינה
A7	מג'דל	17	ג'למה	39	ח'לסה
A8	עתלית	18	כרכור	40	מטולה
A9	שפא-עמר	19	חדרה	41	תרשיחא
A10	לג'ון	20	זכרון יעקב	42	עזה
A11	ג'יפתליק	21	נצרת	43	באר-שבע
		22	עפולה	44	עכו
01	קרית אל עינב	23	נהלל	45	סרפנד אלחרב
02	ערטוף	24	טבריה		
03	רמאללה	25	סמח'	46	ג'סר אל-מג'אמי
04	בית לחם	26	אל-חמה	47	דהרייה
05	חברון	27	בית שאן	48	טובאס
06	בית דגן	28	שאטה	49	סילאת דהר
07	רמת-גן	30	שכם	50	דיר קדיס
08	פתח-תקווה	31	טולכרם	51	נבי סלאח

מיפויים של מצודות בקונטקסט העירוני כיום

על גבי המרקם העירוני כיום מסומן מבנים שיושבים על מבנים בשנות ה-40, ע"פ מפות מאותה תקופה

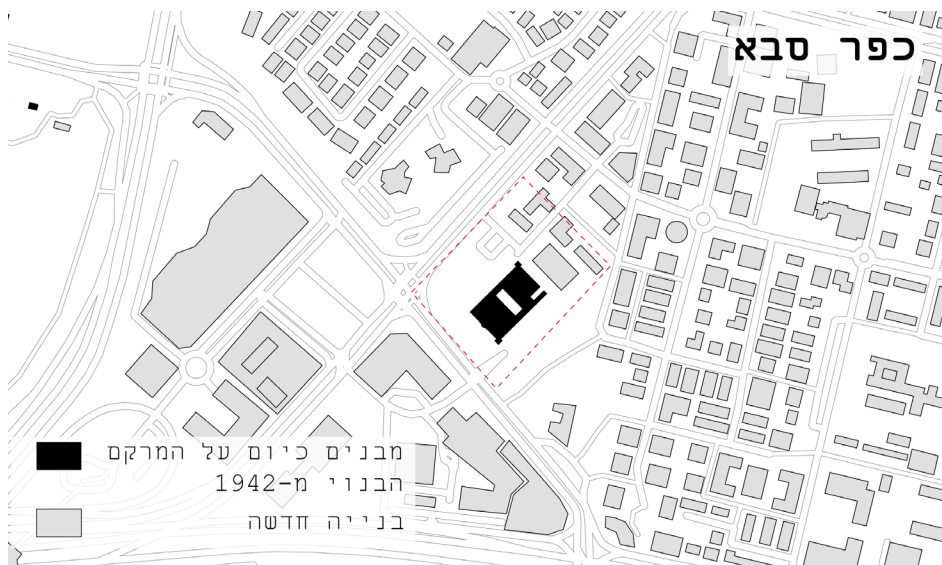
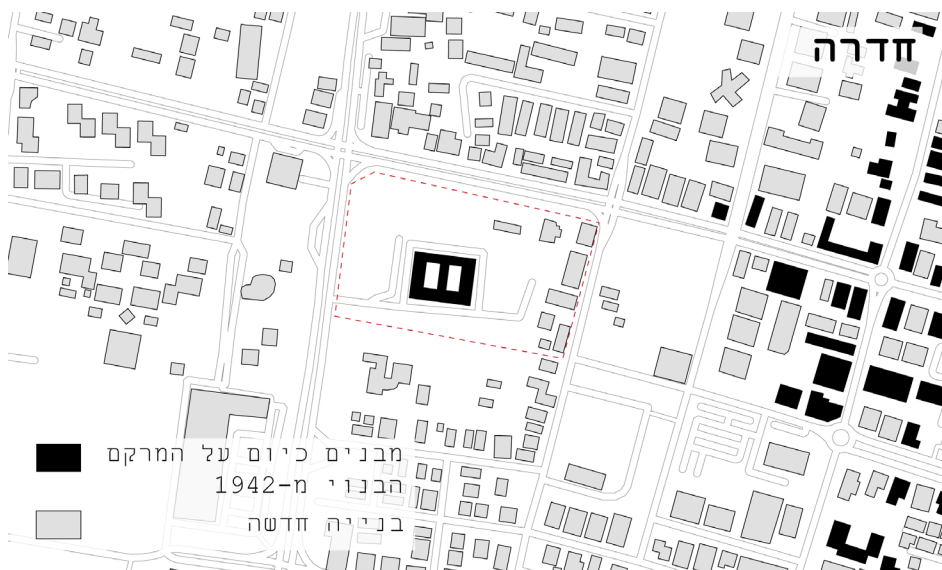
עפולה

עכו

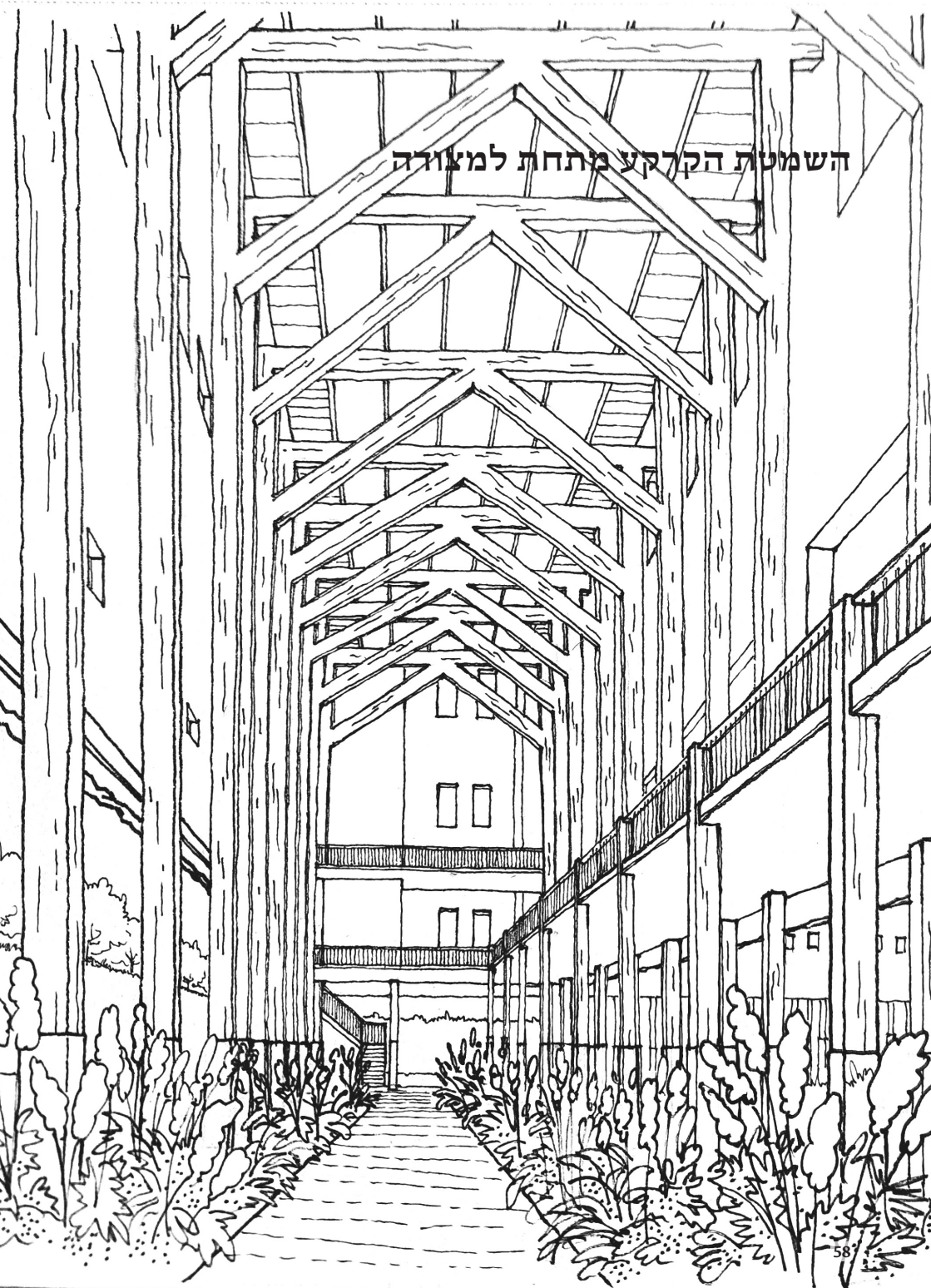

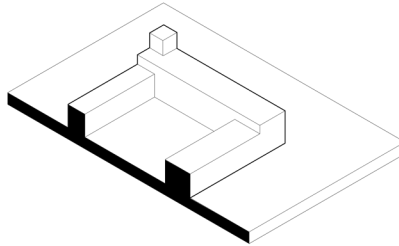

השמטת הקרקע מתחת למצודה

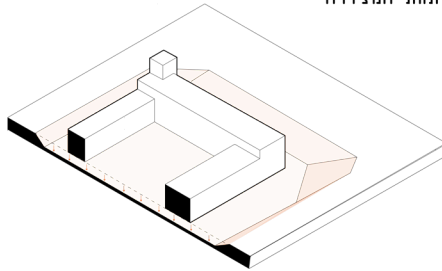

סכמת התערבות

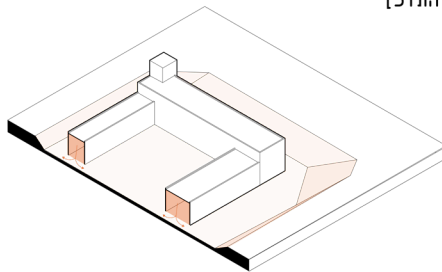
מצב קיים

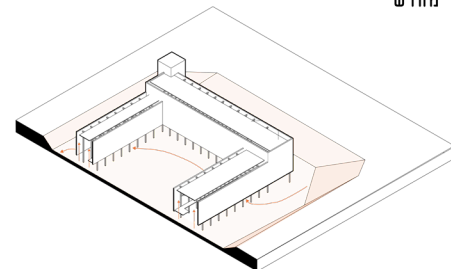
חפירה תחת המצודה

ריקון התוכן

מילוי מחדש

מצודות הטיגארט מהוות בפרויקט זה דוגמה למבנים בעלי מורשת שלילית, שההתמודדות עמן אינה יכולה להסתכם בהריסה ומחיקה של הזיכרון או בשימור המתעלם מהצדדים הקשים. שיטת ההתערבות שאני מציע נועדה בראש ובראשונה להתמודד עם מצודות הטיגארט, אך היא צומחת מתוך תפיסה רחבה יותר: ההתערבות במבנים בעלי מורשת שלילית מחייבת שינוי באופני פעולתו של המבנה ובאופן שבו המבקר נע בו וקורא אותו. נקודת המוצא היא שכל אסטרטגיית התערבות חייבת להכיר במטען ההיסטורי שהמבנים נושאים, ולפתח דרכי פעולה הנובעות מניתוח משמעותיהם ההיסטוריות והאדריכליות.

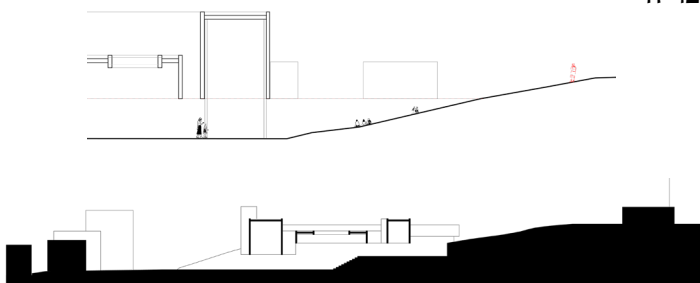
הפעולה המרכזית שאני מציע היא שינוי היחס בין המצודה לסביבתה דרך קו המגע עם הקרקע. הטיגארטים, שנבנו בידי שלטון זר, ביטאו בנוכחותן הכבדה את רצון השליטה באוכלוסייה המקומית. קו המפגש עם הקרקע הפך לסמל של אחיזה וכיבוש. בהצעה שלי המבנה מתנתק מן הקרקע: הוא מרחף מעליה ונוגע בה במינימום אפשרי. כך, הקיר ההיקפי, שבעבר שימש כחומה אטומה כלפי העיר, הופך לקיר מרחף שמתחתיו ניתן לנוע בחופשיות.

פעולה נוספת היא ריקון המצודה מתוכנה. בדרך זו היא הופכת לקליפה ריקה מרחפת על עמודים, המייצרת פוטנציאל ל"מילוי מחדש". הריקון מאפשר שינוי מהותי בפרוגרמה: מהיותה מכשיר לשיטור ושליטה אל מבנה ציבורי לרווחת התושבים.

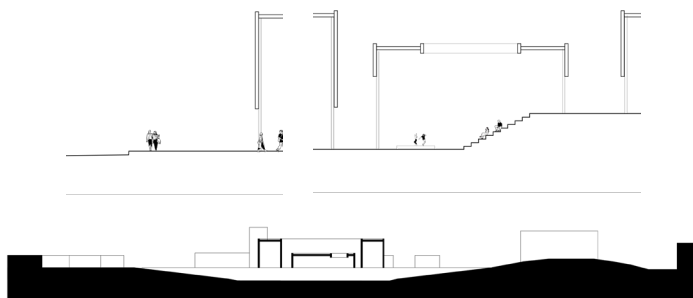
בכל מצודה מקבלת ההתערבות ביטוי ייחודי, בהתאם לסיטואציה הטופוגרפית ולקונטקסט העירוני שבו היא נטועה. בדרך זו נוצרת סדרה של מבנים בעלי שפה דומה, אך גם עם גמישות המאפשרת לכל אחד מהם לייצר לראשונה חיבור ממשי אל סביבתו.

שיטת ההתערבות שפיתחתי יכולה לחול על כל מצודת טיגארט ובכך לחזק את המצודות כרשת ארצית. חיזוק הרשת מאפשר להתייחס אל המצודות לא כאל מבנים מבודדים, אלא כמערך מתמשך שמספר סיפור רחב על המורשת הקולוניאלית ועל האופן שבו שלטה בארץ. עם זאת,

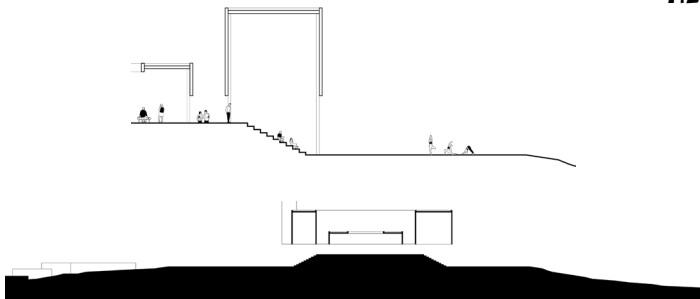
דוגמאות להתערבות במצודות מצודת טבריה

מצודת בית שאן

מצודת צפת

בפרק התכנון הממוקד אני בוחן את מצודת הטיגארט בעכו, במטרה להדגים כיצד אסטרטגיית ההתערבות שהוצגה עשויה להתממש בהקשר עירוני קונקרטי. המצודה ממוקמת בלב עכו החדשה, אשר תוכננה בסוף המאה ה-19 על-ידי מתכנן הערים גוטליב שומאכר (Gottlieb Schumacher) במתכונת של גריד סדור, המגדיר בלוקים שוויימדות ומבקש ליצור מרקם עירוני רציף. בתוך מערך זה מתבלטת המצודה כחריג: ממדיה הגדולים קוטעים את הרצף העירוני ומייצרים חסימה במרקם שתוכנן.

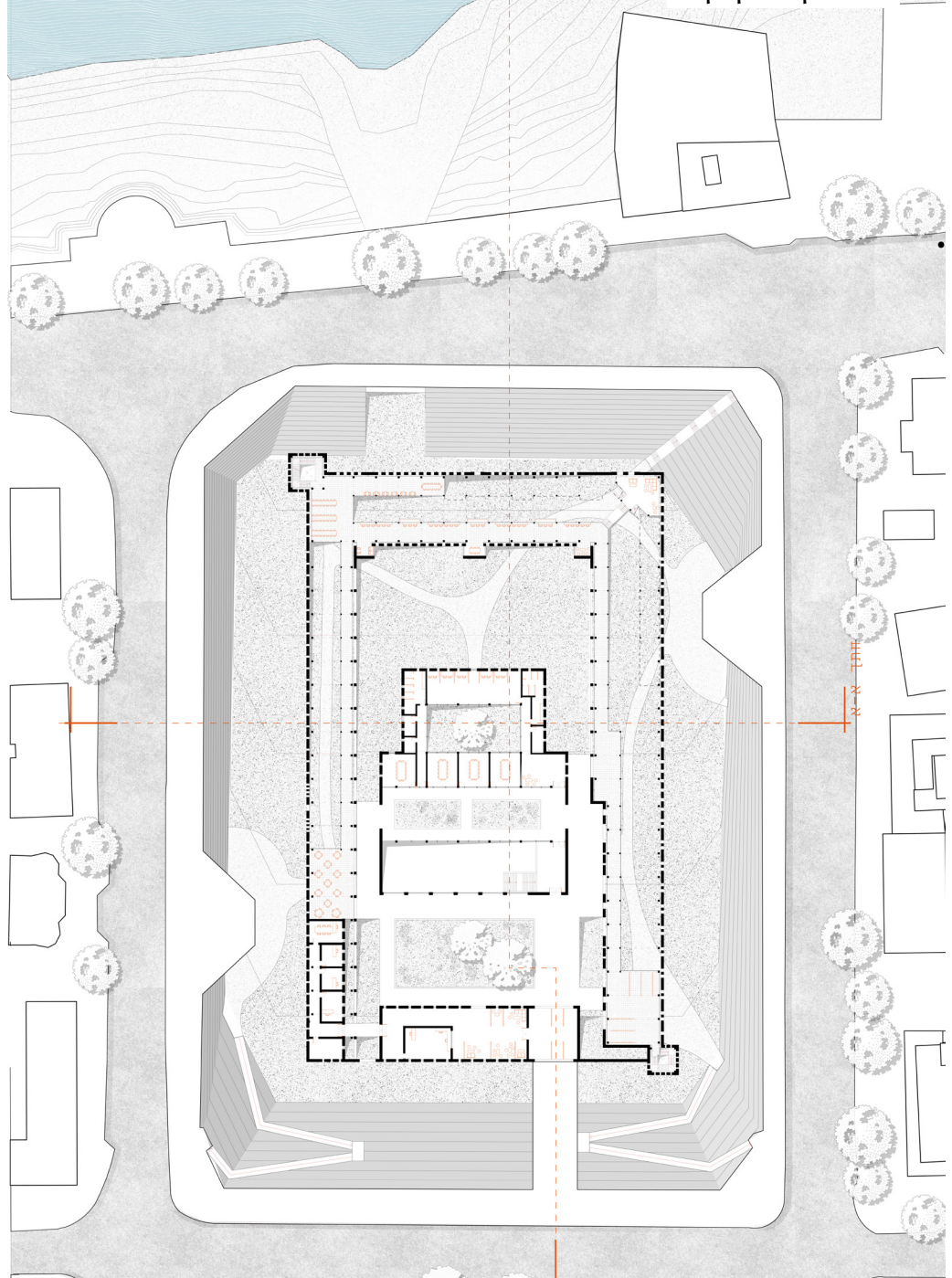
כיום, הגריד שתכנן שומאכר נותר על כנו, אולם בתוכו שולבו במהלך השנים מבנים מסגנונות ותקופות שונות. בתוך מכלול זה ממשיכה המצודה לשמש כתחנת משטרה פעילה, על אף מיקומה המרכזי בעיר וקרבתה לים. החריגות של המצודה בתוך הגריד המתוכנן, מיקומה בלב העיר והקרבה לים הופכים את עכו למקרה מבחן ייחודי. כאן ניתן לראות באופן חד את המתח שבין תכנון קולוניאליסטי לבין התפתחות עירונית מקומית, ואת האופן שבו מבנה של שליטה ממשיך להשפיע על המרחב האזרחי גם כיום. לכן נבחרה מצודת עכו כאתר להתערבות, כיוון שהיא מגלמת בצורה מובהקת את האתגרים שבמוקד הפרויקט.

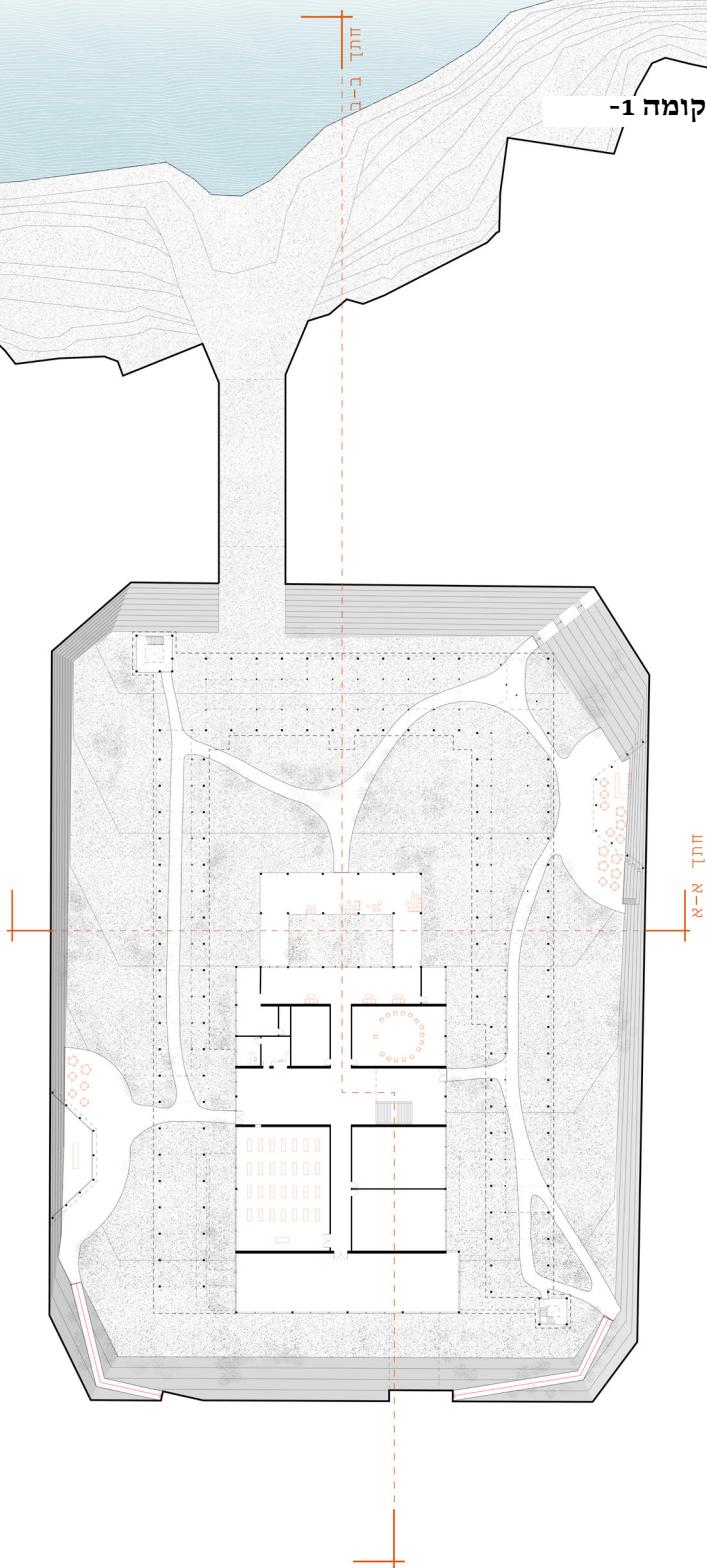

חזית ב-ב

תוכנית קומת קרקע

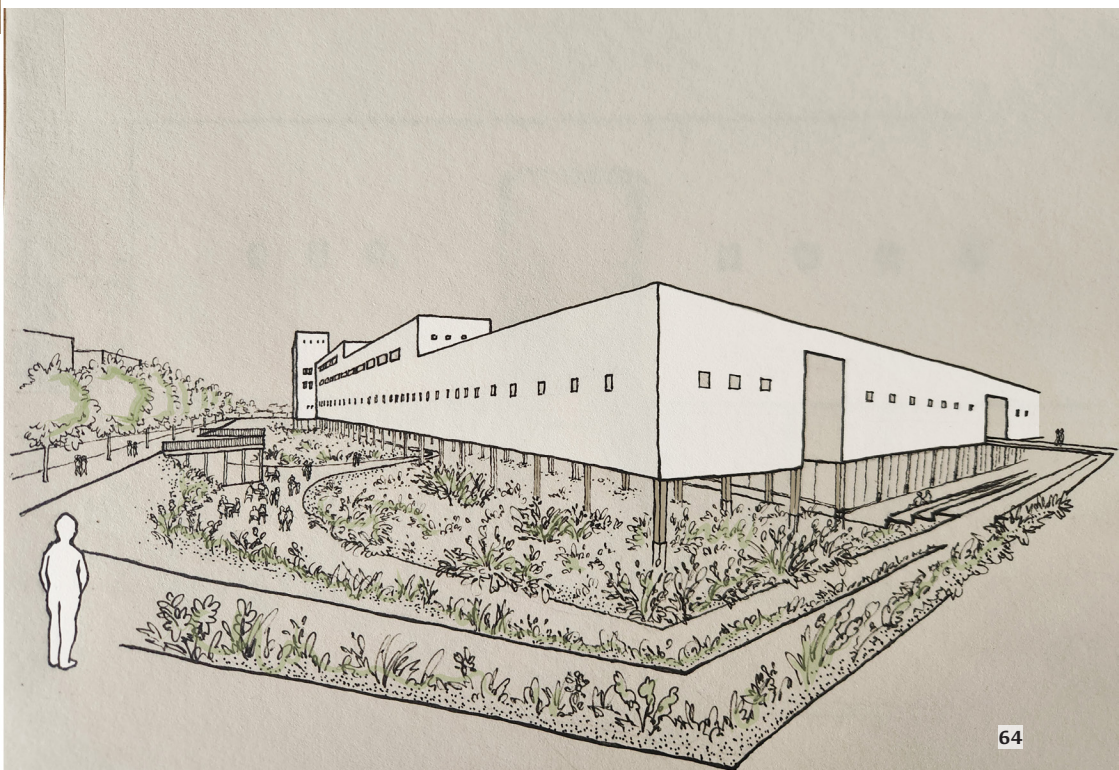

תוכנית קומה 1-

בשני מוקדים לאורך הרחוב המקיף את המצודה נוצרת התקרבות ישירה אל המבנה. נקודות מגע אלו מדגישות את עוצמת הפעולה האדריכלית שנוצרה בעקבות החפירה, ומאפשרות למבקר לחוות באופן פיזי את ניתוקה של המצודה מן הקרקע.

בהצעת ההתערבות, חפירת הקרקע וניתוק המצודה ממפלס הרחוב יוצרים מבנה מרחף, אשר ככל שמתקרבים אליו מתגלה כיצד מפלס העיר נשמט מתחתיו וכיצד המבנה מתנתק ממנו. נקודת המגע היחידה עם מפלס העיר היא גשר המשכי לגריד שתכנון שומכר, אשר מזרים את תנועת האנשים ישירות אל תוך המצודה.

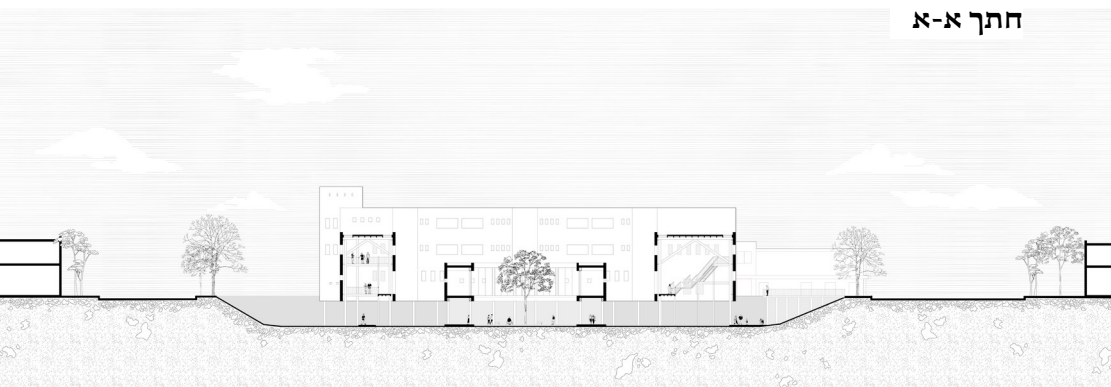

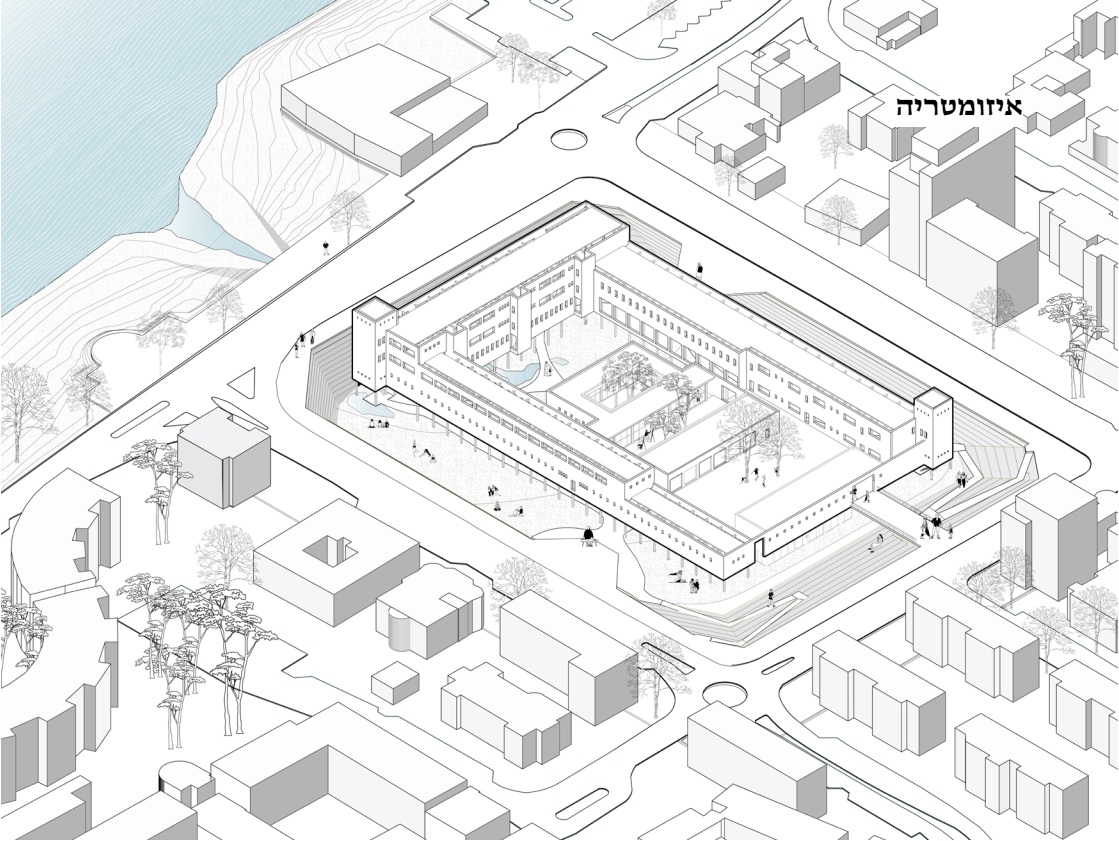

העמודים הנושאים את קליפת המבנה מדגישים את הכיוונית האנכית, ובכך שוברים את ההוריונטליות שאפיינה את המצודות במקור. פעולה זו מבליטה את ממדיו של החלל החדש ואת תחושת המרחב שהוא מיצר.

החפירה תחת מצודת עכו יוצרת מרחב עירוני פתוח וחופשי, המנותק ממפלס הרחוב ומשמש מקום מפלט מן העיר הסואנת. מערכת השבילים בקומה החפורה מאופיינת בקווים מעוגלים וחופשיים, בניגוד לקווים הישרים והנוקשים המגדירים את המצודה.

חתך א-א

איזומטריה

במים. בדרך זו נוצרות סיטואציות מרחביות חדשות, שבהן המבקרים יכולים לחוות את נוכחותו של הים מתחת למצודה ולהפיק הנאה מן המפגש הבלתי־צפוי בין הטבע למבנה.

הקרבה של המצודה לים מאפשרת יצירת קשר ישיר בין האתר לבין הסביבה הטבעית באמצעות משחק טופוגרפי. השטח החפור מתוכנן לקבל שיפוע מתון לכיוון הים, כך שבזמני גאות חלקו המערבי מתמלא

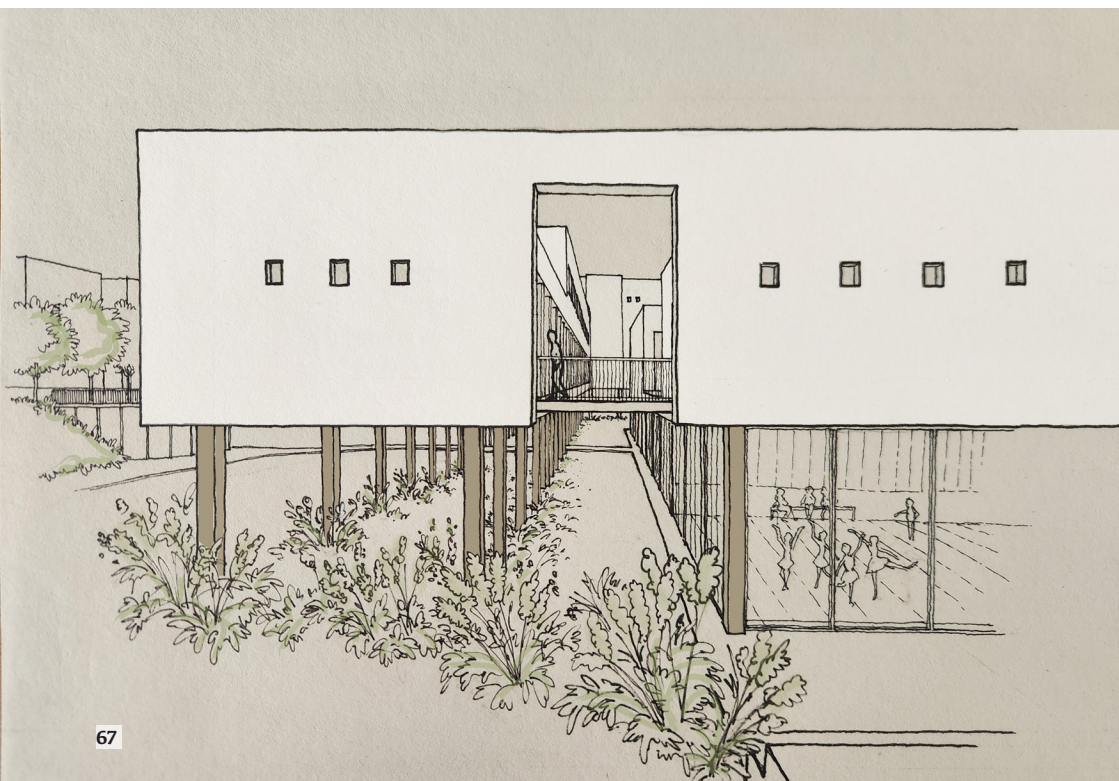
חתך ב-ב

קו הקרקע שהיה יסוד לסמליות של אחיזה ושליטה. במקומו נפתח עולם חדש מתחת למצודה – חלל ציבורי חופשי ונגיש, שבו המבקר מוזמן לנוע, לשהות ולהבין סיפור אחר מזה שהמבנה גילם בעבר. כך הופכת המצודה מקפסולה של כוח וניתוק לקליפה מרחפת, המאפשרת יצירת שיח חדש על המורשת השלילית שהיא נושאת.

מצודות הטיגארט, שתוכננו כמבצרי שליטה אטומים ומנותקים מהסביבה, ביטאו את רצון השלטון הקולוניאליסטי להחזיק בקרקע ולשלוט באוכלוסייה המקומית. התערבותי מבקשת לפרק את המשמעות האדריכלית הזו וליצור מערכת חדשה של יחסים בין המבנה לבין העיר. באמצעות פעולות של שמיטת הקרקע מתחת למצודה, ריקון התוכן הפנימי ומילוי מחדש בתכנים ציבוריים וקהילתיים, נעלם

ביבליוגרפיה

ספרים:

קריוזר, גד. הטיגארטים: הקמת מצודות המשטרה הבריטית בארץ ישראל 1938-1943. מקווה ישראל: ספריית יהודה דקל והמועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, 2011.

דיאי, נגה, ומימר, נאור. מצודות הטגארט – רקע היסטורי ומדיניות שימור. מקווה ישראל: ספריית יהודה דקל - המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל, 2023.

קוסובסקי, אורי, ושטרית, שלומי. משטרת ישראל בשביל ישראל - מבני משטרה היסטוריים בארץ ישראל. ירושלים, משטרת ישראל, 2013.

מאמרים:

קריוזר, גד. 'חזרה לשליטת התחנה': פרשת תכנון מבצרי המשטרה ('טיגארטים') בארץ-ישראל. קתדרה, 111, 95-128.

שטרית, שלומי. בשוטר תלוי הדבר: משטרת ישראל ואמון הציבור, 1948-1953. בית מורשת משטרת ישראל, 2019 (גיליון מס' 1).

קוסובסקי, אורי. ז'נדרמריות בארץ ישראל: גופי שיטור ביטחוני בתקופת המנדט הבריטי, 1921-1948. דוקטורט, המחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה ע"ש מרטין זוס, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן, סיון תשפ"א.

בר-יוסף, איתן. מסע הצלב האחרון? המערכה על ארץ-ישראל כראי התעמולה הבריטית, 1917-1918. ג'מאעה, כרך יב, תשס"ד, עמ' 40-11.

פוקס, אהרון רון. אוסטן סנט בארב הריסון: ארכיטקט בריטי בארץ הקודש. עבודת דוקטורט, הטכניון - מכון טכנולוגי לישראל, חיפה, מרץ 1992.

פוקס, אהרון-רון. מבט מארמון הנציב: נוף ירושלים כראי האדריכלות המנדטורית. ארץ ישראל: מחקרים בידעת הארץ ועתיקותיה, כרך 28, 2007, עמ' 412-426.

Cahill, Richard. "The Tegar Police Fortresses in British Mandate Palestine: A Reconsideration of Their Strategic Location and Purpose." *Jerusalem Quarterly* 75 (2018): 48-61.

Macdonald, S. (2008). *Difficult Heritage: Negotiating the Nazi Past in Nuremberg and Beyond*. London: Routledge.

Nietzsche, F. (1874/1997). *On the Advantage and Disadvantage of History for Life*. Indianapolis: Hackett Publishing Company. (Original work published 1874)

Fitzpatrick, L. (2011). *Performing Remembrance: Memory and Forgetting in Northern Ireland*. In S. Radstone & B. Schwarz (Eds.), *Memory: Histories, Theories, Debates* (pp. 281–298). New York: Fordham University Press.

Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (1996). *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: Wiley.

אתרי אינטרנט:

יעקובסון, מיכאל. בונבוניירה אדריכלית נחשפת מחדש ברחוב הסואנה המזוהם של גושדן. 25.08.2020. Xnet - ידיעות אחרונות. <https://xnet.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5785878,00.html>

היסטוריה על המפה. פרויקט טיגארט. <https://www.mapah.co.il/tegart>

אבני מורשת. משטרת נהלל ההיסטורית / בית שערים. <https://makom.hamoreshet.org.il/landmark/historic-nahalal-police>

ארכיונים:

הספריה הלאומית Internet Archive

ארכיון צה"ל IWM Archive

ארכיון המדינה

הפרויקט מציג הסתכלות מחודשת על המורשת המנדטורית – הסתכלות הרואה את כל צדדיו של השלטון הבריטי ומתמודדת גם עם המבנים שנותרו במרחב ומסמלים את הצד הכוחני והקולוניאליסטי של התקופה. מצודות הטיגארט נבחרו כדוגמה מובהקת למבנים בעלי מורשת שלילית, הממשיכים לעמוד בנוף הישראלי כתזכורת חיה להשפעתו המתמשכת של המנדט עד היום.

בפרויקט אני מציג עקרונות להתערבות במבנים הנושאים מורשת שלילית, ומדגים את יישומם במצודות הטיגארט. הטיגארטים מהווים כאן מקרה מבחן, אך עקרונות ההתערבות נוגעים לכל מבנה בעל מורשת שלילית, גם מעבר להם. אסטרטגיית ההתערבות שפיתחתי אינה מתעלמת מהמורשת השלילית, אלא מתמודדת עמה באופן ביקורתי באמצעות שינוי הדרך שבה המבנה פועל ופירוק המשמעות האדריכלית שלו.

האסטרטגיה מתבססת על שלוש פעולות מרכזיות: שמיטת הקרקע מתחת למצודה, ריקון התוכן הפנימי שלה, ומילוי מחדש בתכנים ציבוריים וקהילתיים.

בעקבות פעולות אלו הופכת המצודה לקליפה ריקה התלויה באוויר ומנותקת מן העיר, בעוד המרחב שמתחתיה ממשיך את תנועת העיר ומשמש כמרחב פתוח ונגיש. כך נשמר הסיפור ההיסטורי של המבנים, אך נוצקת בהם משמעות חדשה

